

A LEVÉLTÁRI KIADVÁNYOK HELYE ÉS SZEREPE A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÁSOKBAN*

Az alább felsorolt szerzők alkotta munkacsoport tanulmányozta a magyar levéltárak kiadványait. Vizsgálatunk során különösen tekintettel voltunk az 1990 után megjelent művekre, és az új kezdeményezésekre. A terjedelmi korlátok miatt el kellett állnunk attól a lehetőségtől, hogy minden említésre érdemes kiadványt részletesen bemutassunk. A forráskiadványok, monográfiák, tanulmánykötetek, segédletek, periodikák, a levéltári adatbázisok és az internet kínálta lehetőségek áttekintése után több kérdést is megfogalmaztunk, amelyeket jelen tanulmányban kívánunk megválaszolni.

1. A forráskiadványok

A magyar középkor általánosan elfogadott időhatárain belül (895–1526) levéltáraink már 1990 előtt is kétségtelenül biztató eredményeket mutattak fel. Még az 1960-as, 1970-es években – az országban található oklevelek mintegy háromnegyedét őrző Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) mellett – minden más intézményben is kiemelték és külön gyűjteménybe rendezték az 1526 előtti iratokat. Több helyütt felmerült az oklevelek tudományos feldolgozásának szándéka is. Itt kell megemlíteni a hazai oklevelek történeti okokból eredő egyenlőtlen elosztását levéltárainkban. A MOL mintegy 108–110 000 dokumentuma mellett csupán néhány megyei és egyházi levéltár rendelkezik számottevő középkori anyaggal (pl. az Esztergomi Prímási és Főkáptalani Levéltár, a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár, Sopron megye vagy Vas megye több ezres gyűjteménye érdemel említést). A többi levéltár zömmel néhány száz, esetleg néhány tucat oklevelet őriz.

További szempontként szükséges a személyi háttérrel is néhány szót ejteni. Általánosnak mondható a helyzet, miszerint a magyarországi levéltárakban – különösen igaz ez több megyei és néhány egyházi levéltárra – viszonylag kevés a latinul tudó, a paleográfiában jártas, megfelelő képzettségű szakember. Ez az állapot értelemszerűen nem 1990 után alakult ki, és miután ma is gúzsba köti a feldolgozást-kutatást, mindenképpen figyelembe kell vennünk az áttekintés elkészítésekor.

Mindezek alapján nem meglepő a megállapítás, miszerint a hazai levéltári kiadványokban nem a középkori közlések vannak jelen a legnagyobb számban, és e kiadványok szerkezetileg egyoldalúak. A forráskiadványok között feltétlenül indokolt két csoportot megkülönböztetni: az *in extenso*, azaz a teljes szövegű kiadásokat, és az akár tudományos, akár segédlet jellegű regesztakiadványokat.

* A tanulmány szerzői: BARÁTH Magdolna, BÖSZE Sándor, HORVÁTH Richárd, H. NÉMETH István, RESS Imre, SIPOS András, SZABÓ Csaba és TÓTH Ágnes
Megjelent a Levéltári Közlemények 2005/1-es számában.

Terjedelmi korlátok miatt csupán a legjelentősebb munkákat áll módunkban bemutatni.

Sopron Megye Levéltára (amely tartalmazza az épen maradt városi archívumot) – kevésbé sérült gazdag gyűjteményének is köszönhetően – kiemelkedő helyet foglal el a hazai levéltárak között.¹ Heves Megye Levéltára is ismert rangos középkori forrásköteteiről.² A Veszprém Megyei Levéltár is közzétette értékes Mohács előtti forrásait, például a veszprémi káptalan késő középkori számadáskönyvét.³ Régi, kiváló sorozatának folytatását tűzte ki célul a Prímási Levéltár, amikor megjelentette a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* negyedik kötetét, amivel az esztergomi főegyházmegye történetének, továbbá országos vonatkozású egyház- és politikatörténeti események kutatásához járult hozzá.⁴ Végezetül meg kell említeni két olyan intézményt, amelyek ugyan nem túl nagyszámú, de regionálisan fontos oklevél-gyűjteményüket teljes egészében publikálták.⁵

A kisebb terjedelmű oklevélkiadások szerzői elsősorban a MOL-ban őrzött, egy-egy megyére vonatkozó okleveles anyagot teszik közzé, de akad néhány levéltár, amelyik a helyi anyagból több közleményben, akár egy hajdani konvent teljes anyagát is megjelenteti. Példaadó és követésre méltó az a rendszeresség, ahogyan a néhai Komjáthy Miklós országos főlevéltáros 1972-től 1989-ig tizenhét egymásra épülő közleményében megjelentette a somogyi konvent II. Ulászló (1490–1516) és II. Lajos (1516–1526) kori okleveleit, elősegítve ezzel egy társadalomtörténeti szempontból kevésbé feltárt időszak regionális történeti folyamatainak a megismerését.⁶ Rendkívül tudatos és szerteágazó munkát végzett Bándi Zsuzsanna nyugalmazott főlevéltáros a pálos kolostorok okleveleinek közzétételével.⁷ Borsa Iván Somogy megyére vonatkozóan szintén a MOL-ban őrzött somogyi vonatkozású okleveleket – főként gazdaság-, település és igazgatástörténeti jellegűeket – adott ki a *Somogy Megye Múltjából* című sorozatban.⁸ A pécsi káptalan Árpád- és Anjou-kori anyagát Koszta László adta ki.⁹ Középkori forráskiadványaink között ugyancsak számottevő a MOL által két kötetben megjelentett *Decrata Regni Hungariae*, azaz a törvények és a királyi rendeletek kritikai kiadása.¹⁰

A nyomtatott kútfők másik jelentős csoportját az ún. regesztakiadványok alkotják. Az összefoglalásból kiemelkednek az 1990 után örömdetesen újraindult *Zsigmondkori Oklevéltár* Borsa Iván, újabban pedig Borsa Iván és C. Tóth Norbert

¹ MOLLAY, 1993.

² E. KOVÁCS, 1992.; KONDORNÉ LÁTKÓCZKI, 1997. Az utóbbi kötet a levéltár honlapján teljes terjedelmében, fényképekkel együtt elérhető.

³ KREDICS–MADARÁSZ–SOLYMOSI, 1997.

⁴ DRESKA–ÉRSZEGI–HEGEDŰS–NEUMANN–SZOVÁK–TRINGLI, 1999.

⁵ KÖBLÖS, 1997.; BALOGH, 2000.

⁶ *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv.* 1–20. kötet. 1972–1989.

⁷ BÁNDI, 1986. 27–66.

⁸ Áttekintésük: CSUKOVITS, 1998. 339–341.

⁹ KOSZTA, 1989.; KOSZTA, 1992.; KOSZTA, 1995.

¹⁰ BÓNIS–BÁCSKAI–CSÓKA, 1976.; BÓNIS–ÉRSZEGI–TEKE–DÓRY, 1989.

által szerkesztett kötetei.¹¹ Ugyancsak Borsa Iván nevéhez fűződnek a MOL őrizetében lévő családi levéltárak okleveleiről készült regeszták kiadásai.¹² A Mohács előtti Erdély történetéhez elengedhetetlenül fontos információkat tartalmazó kolozsmonostori hiteleshely jegyzőkönyvei szintén az Országos Levéltár gondozásában láttak napvilágot.¹³ Vidéken is egymást követve jelennek meg a kútfők: Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom, Tolna és Vas megye levéltárai jelentettek meg egy-egy regesztakiadványt.¹⁴

Az elmúlt másfél évtizedben levéltáraink kiadványi tevékenységében a középkori kutatások – a korszakok iránt megélénkült érdeklődéssel párhuzamosan – a korábbi teljes vagy majdnem teljes mellőzöttségéből kitorve egyre jelentősebb szerepet kapnak. Magyarországon a középkori tárgyú forráskiadványok zöme a levéltárak gondozásában lát napvilágot. Levéltáraink szerepe tehát e téren különösen meghatározó.

Az országos hatáskörű, az önkormányzati, az egyházi és a szaklevéltárak iratanyaga főként a 16–17. századtól kezdve válik mind nagyobbá, hogy azután a 18. században jórészt egységes rendezőelvek alapján megkezdődjön a nagy tömegű irattermelés korszaka. Amíg a legtöbb levéltár nem őriz túl sok Mohács előtti iratot, a 16. század közepétől kezdve már mindinkább találkozunk olyan megyei irategyüttesekkel, amelyek viszonylag töretlen sorozatot képeznek, és az adott terület (az ország, egy-egy vár- vagy egyházmegye, illetve város) egészére vonatkoznak. A 16. század az igazgatási szervek (országos, megyei, egyházi, városi) hivatalosabbá válását is magával hozta, hogy azután a 18. századi felvilágosult abszolútizmus, majd a jozefinizmus hatására többé-kevésbé egységes alapelvekre épülő közigazgatás jöjjön létre.

A közigazgatás kora újkori változása nyomán létrejött új típusú forráscsoportok a helyi szervek (vármegye, egyházmegye, városok), és az országos hatáskörű hivatalok levéltáraiban egyaránt megmaradtak. Mivel ezek egységes alapelvek szerint készültek, kiadásukkal nem kizárólag az egyes területek, hanem az ország egészére vonatkozó információkhoz is juthatunk. E forráscsoportok közül elsőként a vármegyei közgyűlések jegyzőkönyveinek kiadására indult olyan kezdeményezés, ami alapján ki lehetett dolgozni a kiadás alapját jelentő tartalmi kivonatokat (regeszták) elkészítésének módszereit, a közlendő információk körét. Degré Alajos felvetése alapján a Pest Megyei Levéltár adta közre a hódoltsági, majd a már visszafoglalt Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztáit.¹⁵ A Pest megyei kezdeményezést követte a többi megyei levéltár is, és főként Tóth Péter munkájának köszönhetően kiadták első jegyzőkönyveik tartalmi kivonatait. A közlések alapvető jellemzője, hogy az eredendően útmutatónak szánt

¹¹ MÁLYUSZ, 1958. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette: BORSA, 2001.; BORSA–C. TÓTH, 2003–2004.

¹² BORSA, 1988.; BORSA, 1990.; BORSA, 1991.; BORSA, 1993. Tringli István szerkesztésében előkészületben van e sorozat keretein belül a Perényi család levéltárának okleveleit tartalmazó kötet.

¹³ JAKÓ, 1990.

¹⁴ TÓTH, 1990.; TÓTH, 2001.; FENYVESI, 2000.; KÓTA, 1997.

¹⁵ BOROSY, 1987; BOROSY, 1996.

kivonatok tartalma mindinkább bővült, és a magyar nyelvű bejegyzéseket, a végrendeleteket, a hagyatéki leltárakat sok esetben teljes terjedelemben közlik.¹⁶ A Pest Megyei Levéltár munkatársai 1998-ban már elkezdték a vármegye közgyűlési iratainak egyes sorozatairól készült regeszták kiadását, így az igazságszolgáltatási (*acta iudicialia miscellanea*) és a politikai-közigazgatási iratokat (*acta politico-miscellanea antiqua*) is.¹⁷

A vármegyei jegyzőkönyvek mellett értékes a városi jegyzőkönyvek hasonló kiadású sorozata, amelynek legbővebb és ez idáig töretlen vállalkozása a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár által kiadott debreceni protokollumok. Dominkovits Péternek köszönhetően újabban Győr és Szombathely mezővárosok regesztái, illetve Sopron szabad királyi város jegyzőkönyveinek bejegyzései állnak rendelkezésünkre, amelyeket Tirnitz József és Szakács Anita dolgoztak fel. Hasonló jellegű forrásokkal találkozunk a hiteleshelyi levéltárakban, amelyeket Bilkei Irén dolgozott fel regesztáköteteiben.¹⁸ Végre elkezdődött egy, az országot jórészt lefedő, egységes szempontok szerint készülő, viszonylag jól haladó forráskiadás.

A vármegyei és városi jegyzőkönyvek, mint alapvető történeti források, feldolgozása mellett igen fontos forráscsoportot jelentenek azok az országos jellegű összeírások, illetve leíró források, amelyek általában a központi kormányzervek utasítására jöttek létre, leginkább a 18–19. században. A kvantitatív történetiszemlélet korszakának jellemző vizsgált forrásai voltak a különféle adójegyzékek és összeírások, amelyek közül újabban Maksay Ferenc jelentette meg a 16. század közepéről fennmaradt dikajegyzékek feldolgozását.¹⁹ Külön említésre méltóak a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának történeti statisztikai feldolgozásai, mások mellett például Dávid Zoltántól az 1598. évi házösszeírások.²⁰ A 18. század országos összeírásai közül az 1715-ben elkészült felmérés Veszprém megyei adatai láttak legutóbb napvilágot.²¹ Az összeírás minden megyére kiterjedő feldolgozását pedig a MOL munkatársai végezték el. A most megjelent kiadványban dupla DVD lemezen adják közre az összeírt helységek és személyek nevét, valamint közlik az összeírás digitalizált képét.

A dikajegyzékek mellett Magyarország alapvető korai forrásai közé tartoznak a 16–17. század folyamán többször kamarai bérletben lévő tizedek jegyzékei, valamint az egyes helységek urbáriumi és úriszéki jegyzőkönyvei. Előbbi kettőt a statisztikai jellegű feldolgozásokhoz is jól használhatjuk, ezért ezek kiadására már

¹⁶ A kiadásokra l. PÁLFFY, 1995. 99–111., különösen 104–105. Néhány példa: TÓTH, 1996.; HENZSEL, 1996.; KÜNSTLERNÉ VIRÁG, 1997.; TURBULY, 2002.; OBORNI, 2001.; TÓTH, 2001.

¹⁷ BOROSY, 1998.; BOROSY, 1999.; BOROSY–SZABÓ, 2000.; BOROSY, 2001., további részei: BOROSY, 2002.; BOROSY, 2003.; BOROSY, 2004.

¹⁸ Debrecen város tanácsa jegyzőkönyveinek kiadása 1979-ben indult meg az 1547. évi protokollummal. Utolsó kötete 2002-ben látott napvilágot az 1606–1607. évi bejegyzések közlésével. L. még: BENCZIK, 2002., BENCZIK–DOMINKOVITS, 1993.; BENCZIK–DOMINKOVITS, 1994.; BENCZIK–DOMINKOVITS, 1997.; BENCZIK–DOMINKOVITS, 2001–2003.; TIRNITZ–SZAKÁCS, 1996.; SZAKÁCS, 1997.; BILKEI, 1999.; BILKEI, 2002.

¹⁹ MAKSAY, 1990.

²⁰ DÁVID, 2001.

²¹ BOROS–MADARÁSZ, 2002. Korábban megjelentek: SCHNEIDER, 1973.; BOROSY, 1997.

korábban is sor került. A MOL kiadványai mellett a Heves Megyei Levéltár igazgatója, Bán Péter gondozásában több kötet jelent meg a 16. század közepéről fennmaradt dézsmajegyzékek közül.²²

Sok magyar megyei levéltár is kísérletet tett az utóbbi időben arra, hogy országos érdekű, egységes forrásanyagot tegyen közzé. A magyar tudományos életnek ugyanis van négy folyamatosan törlesztett, de a teljesítéstől még nagyon is távol álló, régi forrásközlési adóssága, amelyek a vizsgált korszakban alapvetők mind az országos, mind a regionális, mind a helytörténeti kutatásokhoz. Ezek pedig a következők:

1. Bél Mátyás megyeleírásainak kiadása,
2. a II. József kori katonai felmérés közzététele,
3. a Mária Terézia kori úrbérrendezés, illetve az úrbéri rendelet ki-lenc kérdőpontos vizsgálatainak kiadása,
4. Pesthy Frigyes helynévtárának publikálása.

E négy jelentős forráskiadási feladat tulajdonképpen a levéltárügy tanácsosítása és decentralizálása, tehát 1968 után hagyományozódott át a megyei levéltárakra, mert a központi történeti és levéltári intézmények számára megoldhatatlannak bizonyult ilyen hatalmas forráskiadási vállalkozás szakmai-személyi feltételeinek, és pénzügyi fedezetének megteremtése. Az átszervezés óta eltelt három évtized alatt Bél Mátyás munkáinak kiadása terén figyelhető meg jelentősebb haladás, és talán egyedül e sorozat tekintetében van reális esélye arra, hogy a kiadás belátható időn belül egyáltalán be fog fejeződni. A rendelkezésünkre álló bibliográfiai adatok szerint tíz megyének az anyaga önálló kötetben, négy megye leírása folyóiratban vagy évkönyvben jelent meg. Az összkép azért még korántsem olyan kedvező, mint azt a számszerű eredmény sugallja, és nem jelenti azt, hogy már csak öt megye leírásának kiadása van hátra. A felsoroltak között számos olyan határ menti történelmi vármegye található, amelynek csupán egy része található a mai Magyarország területén. E sorozat egyik nagy erénye, hogy a forrásanyagot csonkítás nélkül teszi közzé, és nem igazodik önkényesen a leírás keletkezése óta megváltozott belső és külső igazgatási határokhoz. Örvendetes, hogy a lokális, kizárólag helytörténeti jellegű közlések részaránya viszonylag alacsony.²³

Korántsem ilyen biztató a helyzet a II. József kori országos katonai felmérés kiadása terén, noha ezen Eperjessy Kálmán már az 1920-as évek végén rendszeresen dolgozott. A gót betűs forrásanyagból átírt német nyelvű kézírata már régóta kiadásra várt, de a publikálásra csak néhány, az 1970-es években indult megyei levéltári évkönyvben (pl. Bács és Fejér) nyílt lehetősége. Hosszú szünet után az 1990-es években immár önálló kötetekben négy északi megye, Borsod, Abaúj, Zemplén és Gömör leírása jelent meg, nagyon vegyes formában. A szerkesztő

²² MAKSAY, 1959.; BÁN, 1981.; BÁN, 1988.; P. KOVÁCS-SZABÓ, 1998.; ZÁGORHIDI CZIGÁNY, 2000.; Remélhetőleg további kötetek megjelenését segíti elő a MOL által nemrégiben megjelentetett CD-ROM, amely a kamarai archívum fondjában található iratokról készített leírásokat tartalmazza. H. NÉMETH, 2004.

²³ L. KOSÁRY, 2000. 294–295.; BÉL, 2001.; BÉL, 2001.

ugyanis a borsodi kötet megjelentetése után úgy döntött, hogy feldúsítja a következő kötetet, és ezért azt kibővítette Vályi András országleírásából a megfelelő megyei résszel. A harmadik kötetben még ennél is továbblépett, amikor Vályi mellett már Magda Pál geográfiai és statisztikai adatait is szerepeltette. Az ilyen jellegű következtetlen betoldások nyilván teljesen megkérdőjelezzik egy forráspublikáció-sorozat egységes, szaktudományos jellegét. Az 1990-es években Szabolcs-Szatmár, illetve Külső-Szolnok megye és a Jász-Kun kerület összeírása jelent meg tartalmilag kifogástalan szöveggel, de használhatatlan, silány térképanyaggal. E téren valóságos felüdülést jelent, hogy Nyíregyházán a megyei levéltár a milleniumra megjelentette Szabolcs, Szatmár és Bereg megye II. József kori katonai felmérésének átdolgozott, bővített, színes térképekkel ellátott, most már valóban európai színvonalú, új kiadását.²⁴ E források a jobbágyság mikrotörténeti vizsgálatának alapvető dokumentumai. A kiadás magas színvonalú folytatására azért is szükség lenne, mert ugyanezt a forráscsoportot például Horvátországban vagy Szlavóniában egységes szempontok szerint használható színes térképmellékletekkel tették közzé.²⁵

A felvilágosult abszolutizmus jellemző forrástípusa a nagy mennyiségben fennmaradt úrbéri tabellák, illetve a hozzájuk kapcsolódó kérdőpontokra adott válaszok iratkötegei, amelyek a MOL-ban és az adott vármegye levéltáraiban is megtalálhatók. Az utóbbi évtizedben színvonalas kötetek jelentek meg a megyei levéltárak gondozásában (legutóbb Borsod, Bihar, Zala, Sopron), amelyek az úrbéri kérdőpontokra adott községi válaszok eredeti vagy magyar nyelvű közzétételével elsősorban a forrásanyag társadalom-, életmód- és gazdaságtörténeti (művelési ágak, piaci kapcsolatok stb.) hozadékát tárták fel.²⁶ Az úrbéri tabellák számszerű adatainak statisztikai feldolgozását, a történelmi Magyarország birtoktagolódásának rekonstruálását, elsősorban a jobbágykézen lévő birtokmennyiség megállapítását a MOL kezdte meg. A három kötetre tervezett táblázatos forrásközlésnek eddig az első kötete jelent meg még 1970-ben, amely a dunántúli megyék úrbéres birtokviszonyainak, elsősorban a jobbágyság telekállománya alakulásának statisztikai adatait tartalmazza. A közeljövőben várható második kötetben a Dunától keletre eső vármegyék birtokstatisztikáját teszik közzé. A forráskiadvány eredményes befejezése érdekében elkerülhetetlen a feldolgozás módszerének és tempójának felülvizsgálata.²⁷

A magyarországi településtörténeti kutatás megalapozója, Pesty Frigyes az 1860-as években helyi adatközlők segítségével gyűjtötte össze a magyarországi települések történetére, akkori állapotára és a helyben használatos földrajzi nevekre vonatkozó forrásanyagot. A tervezett nagyszabású településtörténeti feldolgozást csak egy-két megyére, főként az elpusztult délvidéki vármegyékre vo-

²⁴ KOSÁRY, 2000. 304.; CSORBA, 1990a; CSORBA, 1990b; CSORBA, 1993a; CSORBA, 1993b; CSIFFÁRY-B. HUSZÁR 1999.; DOBAL, 1983.; PÓK, 1992.; PÓK, 1993.; PÓK, 1994.; PÓK, 1998.; CSEH, 1995.

²⁵ VALENTIĆ, 2001.

²⁶ TÓTH, 1991.; BÁRSONY-PAPP-TAKÁCS, 2004.; HORVÁTH, 2001.; TÓTH, 1998.; TIRNITZ, 1999.

²⁷ FELHŐ, 1970.

natkozóan végezte el. A gyűjtemény kiadása az 1970-es években kezdődött, amelyben a különböző közgyűjtemények vettek részt, és a kiadványsorozatot meglehetősen tarkaság jellemezte. Mindmáig találkozunk olyan kötetekkel, amelyek csak egy nagyon szűk földrajzi térséget (pl. a gödöllői járás nyugati része, a nagykálói járás, Sátoraljaújhely és környéke²⁸ stb.) érintő településtörténeti adatokat tettek közzé. Határozott szakmai javulást eredményezett, hogy egyre inkább a megyei levéltárak váltak a helységnévtár kiadásának gazdájává. Bibliográfiai adataink szerint – a nem levéltári kiadásokat is figyelembe véve – tíz korabeli megyei szintű törvényhatóság hely- és településtörténeti anyaga jelent meg teljes egészében a Pesty-gyűjteményből.²⁹

Ezekkel a példákkal azt kívántuk érzékeltetni mekkora fragmentáltság jellemzi Magyarországon az összetartozó országos forráscsoportok kiadását, és ennek milyen hátrányos következményei vannak. A levéltárosok önszerveződésének lenne talán a feladata, hogy ezeknek a forráskiadási munkálatoknak a színvonalát biztosító koordináció szervezeti formáit megtalálja.

Az egyházi levéltárak jelentős forrástípusai közül kiemelkednek az egyházlátogatási jegyzőkönyvek. Miután az egyházi levéltárak a rendszerváltozást követően kedvezőbb helyzetbe kerültek, várható az ilyen jellegű kötetek kiadásának fellendülése. Ennek jelei már most láthatók, hiszen az esztergomi egyházmegye számos *canonica visitatió*ját vehettük már kézbe.³⁰

E viszonylag egységesnek tűnő sorozatok mellett számos olyan kiadvány láttott napvilágot, amelyek a levéltárak őrizetében lévő forrásokat tematikusan bocsátották az érdeklődők rendelkezésére. E kiadványok többsége természetesen igazodik történeti évfordulókhoz, de az egyes levéltárak adottságaihoz, iratanyagához is. Például a levéltárakban fennmaradt nagy mennyiségű végrendelet, hagyatéki leltár, napló, levelezés közlése a jövőben nagyobb intenzitással várható. Sok esetben ezek a kiadványok az adott város, megye történeti monográfiájának munkálatait hivatottak előkészíteni.³¹

Annak ellenére, hogy a felsorolt kiadványok köre egységesnek tűnik, számos olyan kérdés merül fel velük kapcsolatban, amelyekre a közeljövőben megoldást kellene találni. A vármegyei jegyzőkönyvek regesztaköteteinek megszületésekor ugyan sikerült kiadási koncepciót létrehozni, ami mind a mai napig csak informálisan terjed a szakmán belül. Több mint két évtized tapasztalatait követően azonban érdemes lenne rögzíteni, hogy milyen alapelvek szerint készüljenek a regeszták, alapvetően milyen adatok kerüljenek be, és mikor szükséges az eredeti irat egészének vagy részletének közlése. Az eddig elkészült kötetek ugyanis e tekintetben meglehetősen sokszínűek. Jóllehet a forrásközlés szabályairól tudományos konferencia és ennek anyagát közlő kiadvány is létrejött, a regesztákról ebben

²⁸ KOVÁTS, 1998.

²⁹ KOSÁRY, 2000. 295–296.; MIZSÉR, 1999.; NY. NAGY, 2000.; MIZSÉR, 2001.

³⁰ BEKE, 1994.

³¹ A helytörténeti munkákat előkészítő sorozatot indított a soproni levéltár *Sopron város történeti forrásai* címmel.

nem esett szó.³² Talán azért, mert kérdéses, hogy a regeszta egyáltalán a forrásközlés műfajába tartozik-e. Erről szakmai körökben mind a mai napig eltérő véleményekkel találkozhatunk.

A 19. századdal foglalkozó forráskiadványok témaválasztását hosszú ideig bizonyos egységesség jellemezte és jellemzi részben még ma is. A megjelent művek többsége az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc helyi eseményeire vonatkozó dokumentációt adta közre.³³ A korszakról megjelent forráskiadványok másik csoportjába azok a dokumentumkötetek sorolhatók, amelyek a reformkor fontosabb eseményeihez (reformkori országgyűlések), illetve a korszak legfontosabb személyiségeihez, azok tevékenységéhez kapcsolódó iratokból adnak válogatást. Ilyen típusú kötetekkel legnagyobb számban a Zala Megyei, illetve a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár kiadványai között találkozhatunk.³⁴ Továbbra is nagyon kevés azonban az olyan kiadvány, amely egy adott megye vagy régió társadalom-, illetve gazdaságtörténetére vonatkozó dokumentumokat közöl.³⁵

Az egyes levéltárak forráspublikációs tevékenységében továbbra is nagy szerepe van a nevezetes történelmi események évfordulóihoz kapcsolódó kiadványoknak. Ilyenkor ugyanis az adott esemény iránt mutatkozó érdeklődés nem csupán jobban „eladhatóvá” teszi a kiadványokat, de az sem elhanyagolható körülmény, hogy évfordulós kiadványok megjelentetésére általában több pályázati pénz áll rendelkezésre. A 19. századot illetően elsősorban az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója kapcsán jelentek meg a forradalom és szabadságharc helyi eseményeire és szereplőire koncentrált levéltári forráskiadványok.³⁶

A levéltárak forráskiadói tevékenysége kapcsán két problémára érdemes felhívni a figyelmet. Egyfelől a levéltári források publikálását illetően még mindig nem érvényesül egységes szempontrendszer, aminek következtében az egyes kötetek szakmai színvonala igencsak eltérő; sok esetben a közölt dokumentumok irattani ismertetés és jegyzetapparátus nélkül jelentek (és számos esetben jelennek) meg még az utóbbi években is.³⁷ Másfelől az egyes levéltárak között a forráskiadás tekintetében egyáltalán nincs koordináció. Nincsenek olyan forráskiadványok, amelyek segítségével a történettudomány valamely országos jelentőségű esemény (ez alól talán csak az 1848–1849-es, illetve az 1956-os forradalom a kivétel) helyi történéseit is kellő alaposággal, a hasonlóságok és az eltérések összevetésével be tudná mutatni. Az 1970-es években voltak hasonló kísérletek, például, hogy az 1828. évi összeírást egységes publikálási módszerek alapján adják közre valamennyi megyében, ez azonban nem valósult meg.³⁸

³² KENYERES, 2000. 193.

³³ HAJAGOS, 2002.; LÁSZLÓ, 2000.

³⁴ SERESNÉ SZEGŐFI, 1987.; MOLNÁR, 2003.; MOLNÁR, 2000.; HÖGYE-CSORBA, 1992.; OLÁH, 2002.; MOLNÁR, 1995.; SÁNDOR, 1997.; MOLNÁR, 1998.

³⁵ ERDMANN, 1991.; DOBROSSY, 2000.; FAZEKAS-KUJBUSNÉ MECSEI, 2000.; NÉMETH, 2002.

³⁶ DOBOS, 1998.; NYERGES, 1998.; NYULÁSZINÉ STRAUB, 1998.; JÁROLI, 1998.; DOBOS, 1998.

³⁷ Erre egyik példaként I. FÜZES, 2002.

³⁸ ERDEI, 1986.

A korszakra vonatkozó kiadványok között említésre méltó az ELTE Egyetemi Levéltára által indított, a magyarországi diákok újkori külföldi egyetemjárását feltáró sorozat eddig megjelent hét kötete.³⁹

Jelentős értéket képviselnek azok a forráskiadványok és feldolgozások, amikor a megyei levéltár egy-egy országos szerephez jutott, helyi indíttatású politikust állít a tematikus tanulmánykötet vagy forráspublikáció középpontjába. Például Batthyány Lajos reformkori pályaképeinek megrajzolása és beszédeinek összegyűjtése,⁴⁰ Deák Ferenc országgyűlési és megyei tevékenységét megvilágító forráskiadványok közzététele,⁴¹ a Dráva mentén országos fontosságú kormánybiztosi tevékenységet kifejtő Csány László iratainak publikálása két kötetben,⁴² vagy a reformkori országgyűlések meghatározó alakjának, Palóczy László beszédeinek, levelezésének közreadása.⁴³ Ezek vitathatatlanul nélkülözhetetlen alap kutatásoknak számítanak az országos történelem szempontjából is.

Az 1989–1990 előtti években a levéltárak forráspublikációs tevékenységét korlátok közé szorította az a tény, hogy egyes 20. századi forráscsoportok el voltak zárva a kutatók többsége elől. Ennek következtében a rendszerváltást megelőzően szó sem lehetett bizonyos szervek iratainak teljes körű publikálásáról – az MSZMP vezető testületei, illetve az 1945 utáni Minisztertanács jegyzőkönyveinek kiadása csak az 1990-es években indulhatott meg.

A megyei levéltárak, és részben a mellettük párhuzamosan működő megyei pártlevéltárak által készített forráskiadványok a munkásmozgalom-történet különböző időszakainak válogatott dokumentumait tartalmazták, és a helyi pártvezetés megrendelésére, illetve jóváhagyásával propagandisztikus, aktuálpolitikai céloknak megfelelően, többnyire valamilyen évfordulóhoz kapcsolódva készültek. Ezek között lehet említeni az „őszirózsás forradalom” és a Tanácsköztársaság 50. évfordulójára megjelent forrásközléseket,⁴⁴ valamint az 1944–1945-ös eseményekkel foglalkozó, és a 25. évfordulóra kiadott köteteket.⁴⁵ Az akkori forráskiadványok legnagyobb gyengéje, hogy a dokumentumok közreadása az esetek túlnyomó többségében nem felelt meg a forrásközlés általánosan elfogadott normáinak, sok esetben például hiányzik a jegyzetapparátus. Hasonló a probléma a Magyar Szocialista Munkáspárt határozatait tartalmazó, Vass Henrik által szerkesztett – több évtizeden át megjelenő – sorozattal is. Ebben a szerkesztő ugyan törekedett arra, hogy a dokumentumokat legalább minimális jegyzetapparátussal ellássa, irattani ismertetésük azonban teljesen hiányzik, és – hivatkozással arra, hogy nem levéltári, hanem még irattári anyagról van szó – nem közölték (nem közölhették) az iratok pontos lelőhelyét sem.⁴⁶

³⁹ SZÖGI, 2003.

⁴⁰ MOLNÁR, 1998.

⁴¹ MOLNÁR, 1995.; MOLNÁR, 2000.

⁴² HERMANN, 1998.

⁴³ FAZEKAS, 1998.

⁴⁴ Ezek ismertetését és értékelését l. GECSÉNYI–GLATZ, 1970. 151–167.

⁴⁵ GECSÉNYI, 1971. 101–103.

⁴⁶ VASS–SÁGVÁRI, 1973.; VASS, 1974.; VASS, 1974.; VASS, 1983.

Hiba lenne azonban azt állítani, hogy a rendszerváltást megelőző években nem születtek időtálló, a mai kor igényeinek is megfelelő munkák. Ezek között kell megemlíteni a 19. századi forráskiadást illetően a MOL-nak az 1848 és 1919 közötti minisztertanácsi jegyzőkönyveket közreadó kiadványsorozatát, amelynek munkálatai hosszabb szünet után az 1990-es években folytatódtak.⁴⁷ Ugyancsak a jelentősebb eredmények között kell szólni az azóta a MOL-ba integrálódott Új Magyar Központi Levéltár gondozásában megjelent *Források a népi demokrácia történetéből* című sorozat kilenc kötetéről.⁴⁸ A levéltár és a megfelelő ágazati minisztérium közös kiadásában megjelent munkákat sajnálatos módon a kutatók mára csaknem elfelejtették, és méltatlanul keveset hivatkoznak rájuk, pedig az elkészítés szakmai színvonalát tekintve ma is megállják a helyüket és jól használható forrásai az 1945–1948/1949 közötti időszak történetének.

Ugyancsak jelentős változás, hogy amíg a rendszerváltás előtti forráskiadványok többsége alig lépett túl az 1945–1948/49-es időhatáron, 1989 óta egyre több olyan munka jelenik meg, amely 1956-ig, sőt az 1980-as évekig, illetve a teljes kommunista-szocialista időszakból is közread dokumentumokat.⁴⁹ A fokozott érdeklődésnek köszönhetően természetesen többségben vannak az 1956-os forradalommal kapcsolatban kiadott kötetek, amelyekben a megyei levéltárak közreadták a forradalom helyi eseményeit és szereplőit bemutató dokumentumaikat.⁵⁰ Ezen kívül az utóbbi években több megyében napvilágot láttak olyan kiadványok is, amelyek az 1956-os forradalom helyi kronológiáját, és különböző személyi adattárakat is tartalmaznak.⁵¹

A rendszerváltást követően természetesen fordult az érdeklődés az addig zárt, „titkos” iratok és az addigi tabutémának tekintett események felé. Kérdéses, hogy az új lehetőségeknek, illetve a történettudomány és a szélesebb közvélemény részéről jelentkező új igényeknek milyen módon felelnek meg a levéltárak forráspublikációi. A magyarországi levéltárak túlnyomó többsége egyáltalán nem rendelkezik hosszabb időre érvényes kutatási és kiadvány készítési koncepcióval. Az elmúlt egy-másfél évtizedben szinte valamennyi megyei, önkormányzati levéltár elindított különböző forráskiadvány-sorozatokat, és – ezen túlmenően – valamennyi levéltár megjelentet a sorozatokhoz nem kapcsolható dokumentumköteteket is. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a levéltárak többségének kiadványpolitikájára továbbra is a koncepciótlanság a jellemző, valamint az, hogy megpróbálnak megfelelni a konjunkturális igényeknek. Az utóbbit tanúsítja, hogy még az 1990-es években, különösen a 40. évfordulóhoz kapcsolódva szinte valamennyi megyei levéltár megjelentette az 1956-os forradalom megyei eseményeit bemutató dokumentumköteteit, addig az utóbbi időben például a holokauszt témakörében

⁴⁷ LAKOS, 1999.

⁴⁸ ERDMANN-PETŐ, 1975.; KÁPOSZTÁS, 1977.; DANCS, 1979.; SZINKOVICH, 1981.; PÁLMÁNY, 1981.; BORECZKY, 1987.; DANCS, 1988.; GÖNYEI, 1988.; TALLÓS, 1989.

⁴⁹ KÁLLI, 1999.; FÜZES, 2003.; TÓTH, 2003.

⁵⁰ CSEH, 2002.; SZÁNTÓ, 1995.; CSOMOR-KAPILLER, 1996.

⁵¹ Á. VARGA-DUPÁK, 1996.; TÓTH, 2000.; CSOMOR-KAPILLER, 2004.

jelennek meg hasonló kiadványok.⁵² Sajnálatos módon a sietség sok esetben a kötetek szakmai színvonalán és külső megjelenésén is érezteti hatását.

A megyei, városi, és a különböző szaklevéltárak által kiadott kötetek továbbra is alapvetően válogatott dokumentumokat tartalmaznak, kevés a teljes irategyütteseket közreadó kiadvány. A kivételek között említhető a Belügyminisztérium Kollégiumának üléseiről készült jegyzőkönyvek közreadása a Történeti Hivatal által.⁵³ Az önkormányzati levéltárak forráskiadványai között a helytörténeti jellegű munkák dominálnak; ezek az adott megye, illetve a megye egyes települései történetét bemutató legfontosabb dokumentumok (egy bizonyos történeti korszakra vonatkozóan, vagy több korszakot átfogóan), illetve az országos jelentőségű események helyi történéseire vonatkozó források. A forráspublikációk alapvetően a politikatörténeti kérdésekre helyezték és helyezik a hangsúlyt, alig tapasztalható elmozdulás a gazdaság-, illetve a társadalomtörténet felé.

Ugyanakkor az utóbbi évtizedben egyre nagyobb számban láttak napvilágot tematikus kötetek.⁵⁴ A teljesség igénye nélkül ezek között említhetők a Baranya Megyei Levéltár kiadásában megjelent, a nemzetiségi ügyek dokumentumait közreadó kötetek.⁵⁵ Új jelenséggé kell megemlíteni a különböző adattárak, archontológiák kiadását is. Ebben a tekintetben a Heves Megyei Levéltár úttörő munkát végzett, amikor megjelentette a megye legfontosabb tanácsi tisztviselőinek adattárát.⁵⁶ A Zala Megyei Levéltár az országban elsőként adta ki a megyére vonatkozó, teljességre törekvő archontológiáját.⁵⁷ Hasonló kezdeményezések megjelentek már más megyékben is,⁵⁸ és öröndetes lenne, ha a példát a többi megyei levéltár is követné.

A MOL 1996-ban közreadta kiadvány koncepciójának tervezetét a *Levéltári Közleményekben*.⁵⁹ A forráskiadványok tekintetében a hangsúlyt az egységes irategyüttesekre épülő forráspublikációkra helyezte, és ezen belül is kiemelt feladatként jelölte meg a Minisztertanács, illetve az MSZMP Központi Bizottsága üléseiről készített jegyzőkönyvek közreadását.

Az MSZMP vezető testületei jegyzőkönyveinek kiadása az 1990-es évek elején kezdődött el a Politikatörténeti Intézet levéltárosainak, és az intézet történész munkatársainak közös tevékenységéeként.⁶⁰ Ez a munka az iratok állami őrzésbe vételét követően a MOL-ban folytatódott az MSZMP KB jegyzőkönyveinek ki-

⁵² KERESKÉNYINÉ CSEH, 1994.; ERDMANN, 2002.; NÉMETH-PAKSY, 2004.; MAYER, 1994.; KATONA-ÓLMO-SI-OROSS-SOÓS-P. SZIGETVÁRY-SZABÓ-VARGA, 2004.

⁵³ GYARMATI-S. VARGA, 2001.

⁵⁴ Tematikus dokumentumköteteket néhány levéltár korábban is megjelentetett: LEBLANCNÉ KELEMEN-SCHNEIDER, 1975.; LEBLANCNÉ KELEMEN, 1978.; LEBLANCNÉ KELEMEN-SCHNEIDER, 1979.

⁵⁵ FÜZES, 2001.; FÜZES, 2001.; FÜZES, 2002.; FÜZES, 2003.

⁵⁶ BERTHA-SZANISZLÓ, 1991.

⁵⁷ MOLNÁR, 2000.

⁵⁸ HÉJJA, 2002.; KUJBUSNÉ MECSEI, 2003.

⁵⁹ A MOL kutatási és kiadvány készítési koncepciója. *Levéltári Közlemények* 67 (1996) 1–2. szám 205–213.

⁶⁰ NÉMETHNÉ VÁGYI-SIPOS, 1993.; NÉMETHNÉ VÁGYI-URBÁN, 1993.; BARÁTH-FEITL, 1993.; BARÁTH-RIPP, 1994.; BARÁTH-FEITL-NÉMETHNÉ VÁGYI-RIPP, 1998.; HORVÁTH-MAJTÉNYI-TÓTH, 2000.

adásával,⁶¹ sajnálatos módon – a kötet jegyzetapparátusát tekintve – valamivel alacsonyabb szakmai színvonalon.

A jegyzőkönyvek publikálását akkor a kutatás elől elzárt irategyüttes iránt mutatkozó nagy érdeklődés indokolta. Ma azonban, amikor ezek az iratok már bárki számára hozzáférhetőek, joggal vetődik fel az a kérdés, hogy célszerű-e az MSZMP Központi Bizottsága üléseinek jegyzőkönyveit teljes terjedelemben kiadni. Ebben az esetben még azt is figyelembe kell venni, hogy – a kongresszus után – formálisan ugyan a Központi Bizottság volt a legfontosabb döntéshozó szerv, az egykori állampárt működési mechanizmusát tekintve azonban sokkal lényegesebb szerepet játszott a Politikai Bizottság, illetve az operatív ügyeket intéző Titkárság.

Hasonló probléma vetődik fel a Minisztertanács jegyzőkönyveit illetően is. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek eddig megjelent kötetei magas szakmai színvonalon, mintaszerűen elkészített jegyzetapparátussal és mutatókkal láttak napvilágot. Megfogalmazódtak azonban olyan vélemények is, hogy a különböző kötetekben ismételtelen előforduló témák, illetve személyek esetében szükség van-e a jegyzetek „duplikálására”.⁶² Jelen munkaközösség tagjainak egyöntetű véleménye, hogy a kötetek „használhatósága” szempontjából is célszerű minden esetben jegyzetelni az adott témákat. Az életrajzi jegyzetek közlése azonban további problémákat is felvet. A leggyakrabban jegyzetben adják meg a szövegben előforduló személyek életrajzi adatait, függetlenül attól, hogy ismertebb személyről van-e szó (akinek adatai különböző lexikonokban kis utánjárással hozzáférhetőek) vagy a személy nehezebben azonosítható. Ebben az esetben nehézséget okozhat, hogy egy vastag kötetben minden alkalommal meg kell keresni az első előfordulást. Megoldás lehet a Rákosi emlékiratokban⁶³ követett eljárás, amikor a szerzők a névmutatóban vastagon szedték az illető személy első említését. Másik lehetőség az annotált névmutató. Mindenképpen célszerű lenne egységes közlési módszert kialakítani.

Mind a pártiratok, mind a minisztertanácsi jegyzőkönyvek esetében elgondolkodtató, hogy szükség van-e ilyen nagy terjedelmű, munka- és költségigényes kötetek megjelentetésére, amikor a párt- és kormányülések anyaga a levéltárban a kutatók számára ma már szabadon hozzáférhető.

Véleményünk szerint a Minisztertanács esetében mindenképpen célszerű lenne a koalíciós korszak kormányüléseinek publikálását befejezni, azon túl pedig az eddig is magas szakmai színvonalon megjelent napirendi jegyzékeket folytatni. A pártiratok esetében hasznos volna – a Politikatörténeti Intézet által megkezdett munka folytatásaként – az MSZMP PB jegyzőkönyveit az 1957-es év végéig teljesen kiadni. Azt követően azonban csak a fontosabb időszakok (pl. az 1968-ban

⁶¹ S. KOSZTRICZ–LAKOS–NÉMETHNÉ VÁGYI–SOÓS–T. VARGA, 1993.; NÉMETHNÉ VÁGYI–SOÓS–T. VARGA–ÚJVÁRY, 1997.; S. KOSZTRICZ–NÉMETHNÉ VÁGYI–SIMON–SOÓS, 1999.

⁶² A minisztertanácsi jegyzőkönyvek jegyzetelésével kapcsolatos véleményeket I. FEITL, 2002. 313–322.; PALASIK, 2003. 287–294.; PAPP, 2004. 301–308.

⁶³ FEITL–GELLÉRINÉ LÁZÁR–SIPOS, 1997.; FEITL–GELLÉRINÉ LÁZÁR–SIPOS, 2002.

induló gazdasági reform és előkészítő periódusa, a csehszlovákiai események; az 1972–1973-at követő visszarendeződés stb.) párt- és minisztertanácsi dokumentumainak teljes körű, esetleg párhuzamos kiadására kellene helyezni a hangsúlyt. Ezen túl fontos lenne jól szerkesztett tematikus kötetek megjelentetése, amelyek egy kiadványban kínálnák egy meghatározott téma dokumentumait. Az MSZMP és a Minisztertanács teljes dokumentációját pedig CD-ROM-on, illetve DVD-n kellene kiadni, előre kialakított szerkesztési elvek alapján.

A Magyar Levéltárosok Egyesületén belül létrejött forrásközlő szekció ülései remek alkalmat kínálhatnak a forráskiadványokkal kapcsolatos szakmai eszmecsereére. Az összejöveteleken egy-egy kiválasztott korszak vagy téma forrástípusait és azok kiadási módszereit alaposan megvitathatnák a résztvevők. Sajnálatos, hogy ilyen megbeszélésekre valójában eddig még nem került sor, mivel a forrásközlő szekció gyűlésein a részt vevők valódi szakmai vitát hivatalosan sosem folytattak, e megbeszélésekre csupán a konferenciák szünetében vagy végeztével kerítettek sort. A forrásközlések szakmai koncepciójának megalkotásában az is segíthetne, ha a megbeszéléseken olyan szakemberek is részt vehetnének, akik nem a levéltári hálózaton belül, hanem akadémiai kutatócsoportok, egyetemek, történeti kutatóintézetek keretein belül forráskiadványok elkészítésével foglalkoznak.

2. Történeti feldolgozások és tanulmányok

A levéltárak által kiadott részletes történeti feldolgozások és tanulmányok terén komoly hiányosságok tapasztalhatóak. A rendszerváltozás óta magyarországi levéltárban középkori tárgyú monográfia a *Dél-Alföld évszázadai* sorozat kötetein kívül alig jelent meg önálló műként.⁶⁴ Nagyobb súlyt helyeznek a szerzők a levéltári kiadványsorozatokban publikált egyedi, olykor igen fontos tanulmányokra. Borsa Iván például számos forrásközleménye mellett, több tanulmányt jelentetett meg Somogy Megye Levéltárának kiadványaiban.⁶⁵ Egy, az egri káptalan Árpád-kori történetét feldolgozó alapvető tanulmány a Heves Megyei Levéltár sorozatában jelent meg.⁶⁶ A honi középkorkutatás doyenjének, Borsa Ivánnak tiszteletére jelent meg (a MOL gondozásában) egy kiemelkedően fontos tanulmánygyűjtemény.⁶⁷

A levéltárak által közreadott kora újkori történeti feldolgozások általában két témakört érintenek: közigazgatás-történetet és helytörténetet. A közigazgatás történetének feltárása hagyományos levéltári feladat, hiszen a levéltári iratanyag szerkezete alapján, az adott hatóság, központi kormány szerv történetét és működését a levéltár munkatársai tudják a leghatékonyabban kutatni. A MOL e téma-

⁶⁴ A *Dél-Alföldi Évszázadok* című sorozatban 20 kötet jelent meg 1985 és 2003 között.

⁶⁵ BORSA, 1991. 5–12.

⁶⁶ E. KOVÁCS, 1990. 5–43.

⁶⁷ CSUKOVITS, 1998.

körben indított sorozata,⁶⁸ valamint egyéb, ide kapcsolódó kiadványai⁶⁹ jól lefedik a korszak hatóság- és hivataltörténetét. A feldolgozások megjelentetésére, az azokhoz szükséges alap kutatásokra ösztönzőleg hatnak a történettudomány részéről tapasztalható újabb igények is: a mikrotörténeti kutatások előtérbe kerülése, a nemesség és polgárság társadalomtörténeti vizsgálatának fellendülése.

A helytörténet forrásai a kora újkorban érik el azt a gazdagságot, amelyre alapozva viszonylag pontosan meg lehet határozni egy-egy település gazdasági és társadalomtörténeti viszonyait. Az adott hely betelepülésére, a népmozgások feltérképezésére pedig a 17–18. századból rendelkezésre álló összeírások és leíró jellegű történeti források adnak kiváló lehetőséget. Éppen ezért – főleg az önkormányzati levéltárak esetében – számtalan olyan feldolgozással találkozhatunk, amelyek a 17–18. század fordulójától kezdve részletes helytörténettel is szolgálnak.⁷⁰

Az állami és az önkormányzati levéltárak többsége ad ki tanulmányköteteket, amelyek a legtöbb esetben az adott levéltár évkönyvét jelentik. Ugyanakkor az, hogy egy adott levéltár nem rendelkezik évkönyvvel, mégsem jelenti azt, hogy a tanulmánykötetek teljes egészében hiányoznának kiadványainak sorából.⁷¹ Több olyan tanulmánykötet-sorozat létezik, amelyek nem tekinthetők klasszikus értelemben vett évkönyvnek. Előfordul, hogy egy évben több kötet is megjelenik a sorozatban, majd évekig egy sem.⁷² Előfordul az is, hogy az évkönyvként aposztrofált sorozat valójában nem évkönyv, hiszen egy-egy száma több év kihagyás után jelenik meg.⁷³

A városi, egyetemi és egyházi levéltárak periodikusan megjelenő évkönyvei közül kiemelkednek – bár klasszikus értelemben ez sem tekinthető évkönyvnek – a Ráday Gyűjtemény évkönyvei.⁷⁴ A tanulmánykötetek műfajában elsősorban konferencia köteteket, de a tágabb sorozatba illeszkedő tematikus tanulmányköteteket is megjelentetnek.⁷⁵

⁶⁸ EMBER, 1946.; VERES, 1968.; NAGY, 1971.; VARGA, 1974.; TRÓCSÁNYI, 1980.; TRÓCSÁNYI, 1988.; IVÁNYI, 1991.; Összefoglalóan I. KOSÁRY, 2003. 73–74.

⁶⁹ FELHŐ-VÖRÖS, 1961.; TRÓCSÁNYI, 1973.; VARGA-VERES, 1989.; SZÚCS, 1990.; MAKSAY, 1992.; NAGY-F. KISS, 1995.

⁷⁰ Az évente közölt helytörténeti bibliográfiákról I. KOSÁRY, 2000. 135–149.

⁷¹ Nem ad ki évkönyvet mások mellett a MOL, Budapest Főváros Levéltára, a Békés Megyei Levéltár, a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár, a Pest Megyei Levéltár, a Vas Megyei Levéltár és a Veszprém Megyei Levéltár, ugyanakkor az ő kiadásukban jelentek/jelennek meg például a következő tanulmánykötetek: KELETI-LAKATOS-MAKKAI, 1965.; EGEY, 1990.; KREDICS, 1984.

⁷² L. a *Tanulmányok Csongrád Megye történetéből*, vagy a *Tanulmányok Tolna Megye történetéből* című sorozatokat.

⁷³ ROMÁN, 1981.; CSORBA, 1985.; CSORBA, 1990.

⁷⁴ PAP, 1956.; BENDA, 1982.; BENDA, 1984.; BENDA, 1986.; BENDA, 1989.; BENDA-SZABÓ, 1994.; FÜR, 1997.; FÜR, 1999.; PETRÓCZI, 2002.

⁷⁵ Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára esetében a *Közlemények Székesfehérvár város történetéből* című sorozatban vannak tanulmánykötetek is: CSURGAI HORVÁTH-DEMETER, 2000. Ugyanakkor a sorozatban forrásköteteket, monográfiákat is találunk, vagy sorozaton kívül jelent meg pl. CSURGAI HORVÁTH, 1996. Egy-egy példa az egyetemi és az egyházi levéltárakból: KISS, 1991.; HORVÁTH, 1997.; BEKE-BÁRDOS, 1994.

A tanulmánykötetek/évkönyvek általában külön sorozatot képeznek az adott levéltár kiadványainak sorában. Ugyanakkor megállapítható, hogy sok esetben a könyvészeti alapszabályoknak nem megfelelően alakulnak ki, olvadnak össze, vagy válnak szét, ezzel sokszor áttekinthetlenné téve a bibliográfiai leírások alapján tájékozódók dolgát. A legáltalánosabbnak az tekinthető, amikor az adott intézmény elindított egy sorozatot (XY Levéltár kiadványai) és előbb annak egyes köteteiként jelenik meg az évkönyv, a dokumentumkötet, és a segédlet is, majd ezek külön sorozattá, vagy a fősorozat alsorozatává válnak. Miután azonban a fősorozat számozása sok esetben elmarad, illetve abbamarad, teljes bizonyossággal sokszor eldönthetetlen, hogy az adott sorozat alsorozatáról van-e immár szó, vagy önálló sorozatról. Van példa arra is, amikor az önálló sorozatként elindított tanulmánykötetek később válnak egy fő sorozat részévé. Nem lenne érdektelen, ha a levéltári szakma, esetleg egy retrospektív bibliográfia összeállításával áttekinthetné az eddigi kiadványok „helyzetét” könyvészeti szempontból, és a kiadványkészítésnél legalább a későbbiekben az elfogadott előírások szerint járna el.

A levéltárak által megjelentetett tanulmánykötetek lényegében három csoportba sorolhatók, úgymint:

1. Az évfordulókhoz kapcsolódó kötetek

Különösen sok kötet látott napvilágot az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc évfordulója kapcsán. A forráskiadványok mellett a levéltárak nagy számban jelentettek meg 1998–2000 között az évfordulóhoz kapcsolódóan tanulmányköteteket is. Az új kutatási eredményeket fölvonultató tanulmánykötetek azzal gazdagították leginkább a hazai történettudományt, hogy a korábban figyelmen kívül hagyott gazdaság- és társadalomtörténeti szempontokat érvényesítették a kötetek szerkesztői.⁷⁶

2. Konferencia kötetek.

Ezekhez kapcsolódó munkák viszonylag kis számban találhatók a tanulmánykötetek között. Kiemelkednek a sorból a Hajnal István Kör éves konferenciáinak kötetei, amelyek érzékelhetően a történész szakma érdeklődésére is számot tartanak.⁷⁷

3. Településtörténeti tanulmánykötetek.

Különösen jelentős a Budapest különböző korszakait feldolgozó tanulmánykötet-sorozat.⁷⁸ Ezek esetében a tematika értelemszerűen egységes.

⁷⁶ Néhány példa: IVÁNYOSI-SZABÓ, 1975.; IVÁNYOSI-SZABÓ, 1989. [1990.]; GAZDAG, 1992.

⁷⁷ A *Rendi társadalom – polgári társadalom* című sorozat ez idáig megjelent 11 kötete: *Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok* (1.) Á. VARGA, 1987.; (2.) ERDMANN, 1989.; (3.) Á. VARGA, 1991.; (4.) MIKÓ, 1995.; (5.) ERDMANN, 1994.; (6.) SASFI, 2001.; (7.) NÉMETH-SASFI, 1997.; (9.) ÓDOR-PÁLMÁNY-TAKÁCS, 1997.; (10.) SASFI, 2003.; (11.) SASFI, 2000.

⁷⁸ Budapest Főváros Levéltára *Várostörténeti tanulmányok* sorozatban megjelent kötetei: SZÓCS, 1996.; SIPOS, 1996.; CZAGA, 1997.

Részben tanulmánykötetek a *Levéltári Füzetek* sorozatban megjelent kiadványok is. Ezekre általában jellemző, hogy egy-egy hosszabb 4–6 ív terjedelmű tanulmányt közölnek, monografikus földolgozását adva a megjelölt témának. Kisebb számban, de megjelennek ebben a sorozatban tematikus tanulmánykötetek is.⁷⁹ A sorozatban ugyanakkor forrásközlések is napvilágot láttak. A kötetek kivitele általában szerény, egyszerű, az évkönyveknél kisebb terjedelmű.

A levéltárak nagyobb része önálló kiadványokat, évkönyv/tanulmányköteteket – az első években még a megyei tanácsok, vagy más társintézményekkel közösen – az 1960-as évek végétől, az 1970-es évek elejétől jelentet meg rendszeresen. Időbeli különbségek azonban itt is vannak. A *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár évkönyve* csak az 1970-es évek legvégén indult, a Szolnok Megyei Levéltár évkönyve, a *Zounek* 1986-ban, a Hadtörténelmi Levéltáré viszont csak 1997-ben.⁸⁰ Az első évekre általában, így az évkönyvek/tanulmánykötetek esetében is jellemző, hogy a kiadványok nem évi rendszerességgel, sokszor néhány év kihagyással jelennek meg ismét. Ezekben az években kellett megteremteni a kiadás anyagi és személyi feltételeit. Ugyanakkor érzékelhető az 1980-as évek végétől, hogy a pályázati lehetőségek megjelenése, a szűkülő költségvetési kondíciók mellett a legtöbb levéltár biztosítani tudta a folyamatosságot, sőt bizonyos bővülést is. Nem volt ugyanakkor szerencsés, hogy az Nemzeti Kulturális Alapprogram Levéltári Szakkollégiumának Kuratóriuma – a többi közgyűjteményi kuratóriummal ellentétben – 2002-ig fönntartotta azt az álláspontját, hogy az évkönyvek megjelentetését nem támogatja, mivel azt a kiadók alapfeladatának tekintette.

A kötetek tartalmi elemeit vizsgálva is megállapítható, hogy az első időszak az útkeresés éveit jelentette (pl. az első években a munkásmozgalmi témák túlsúlya; a kötetekben inkább ismeretterjesztő cikkek jelentek meg, mint tanulmányok). Később mind tematikájában, mind megjelenési formájában sokat változtak ezek a kiadványok. A szerkesztési alapelvek tekintetében két tendencia bontakozik ki a kötetek tartalmi elemzése során. Egyik esetben az évkönyv szerepét a kiadók, szerkesztők úgy fogták fel, hogy a levéltárban, a régióban folytatott kutatásokról adjon képet, ezért a válogatás egyetlen szempontja a minőség lehetett. Míg más esetekben próbálkoztak valamiféle tematika köré csoportosítani a megjelentetett tanulmányokat.⁸¹ Az évkönyv sorozatokban gyakran napvilágot láttak repertóriumok, forrásválogatások vagy adattárak is.⁸²

A kötetek belső strukturáltsága olyannyira változó, hogy alig találni két egyforma szerkezetű kötetet. A legtöbb esetben a szerkesztő egyáltalán nem tagol, amikor mégis, ahhoz a későbbiekben nem, vagy nem konzekvensen ragaszkodik. Leggyakoribb belső strukturális elemek: tanulmányok, közlemények, bibliográfia, adattárak, forrás, kronológia, könyvismertetés. Általában hiányzik nem csak az

⁷⁹ BÁNKINÉ MOLNÁR, 1991.; JUHÁSZ, 1993.; SZILÁGYI, 1993.; *Oktatás, oktatáspolitikai, iskolai élet a 20. század első felében*. [Közreadja] Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1994.; ERDMANN–MERÉNYI–METZGER, 2000.

⁸⁰ GYARMATHY, 1979.; BOTKA, 1986.; SZIJ, 1997.

⁸¹ SZITA, 1989.; IVÁNYOSI-SZABÓ, 1975.; BLAZOVICH, 1986.

⁸² IVÁNYOSI-SZABÓ, 1975.; BÁLINTNÉ MIKES, 1983.; KÁLI, 1999.

évkönyvek, de a többi kiadvány tekintetében is a magyar és idegen nyelvű rezümé. Ahol van, ott sem következetes, egyik évben még német nyelvű, a másik évben magyar és német, a harmadikban magyar–angol, vagy éppen angol–magyar. Megítélésünk szerint a jó tartalmi összefoglalók – mind a magyar, mind az idegen nyelvű – sokat segíthetne az adott kötetek megismertetésében. Az idegen nyelvű összefoglalók esetében külön problémát jelent a fordítás minősége.

A kötetek külső megjelenése is hagy kívánnivalót maga után. A szakmai hozzáértés hiánya és a pénzügyi gondok talán itt érzékelhetők leginkább. Sok sorozat esetében az 1970-es évektől kezdődően nem történt semmilyen tipográfiai változás. Ahol változtattak, ott sem mindig megfelelő színvonalon. A borítók általában grafikailag elavultak, a tipográfia, a tördelés nem megfelelő, a szakszerű korrektúra sok esetben elmarad. Természetesen az anyagi szempontok e téren is behatárolják a lehetőségeket, ugyanakkor szemléletváltásra is szükség van, azaz a kiadóknak föl kell ismerni, hogy adott kötet eladhatóságát, elfogadtatását befolyásolja annak megjelenési módja.

3. Monográfiák

A levéltárosok által készített monográfiák közül azok képviselik a levéltári irodalom klasszikus történeti műfaját, amelyek a levéltári intézmények által őrzött iratképző szervek hivataltörténetét dolgozzák fel. E területen a kutatások alapját a magyar közigazgatás-tudomány alapítójának, Magyary Zoltánnak a kezdeményezésére a kora újkori magyar közigazgatás történetéről készült áttekintés vetette meg.⁸³ Ez az egykoron kiemelkedő tudományos teljesítmény áttekintő jellegénél fogva még nem a vonatkozó levéltári forrásanyag egészének hasznosítására épült, hanem jogszabályok és hivatali utasítások segítségével vette számba a kora újkori magyar államigazgatás intézményrendszerét. Az áttekintés hasznos volt abból a szempontból is, hogy a fehér foltok felmutatásával világosan kijelölte a kutatás számára az elvégzendő feladatokat. A felsőszintű államigazgatás intézménytörténetének művelése értelemszerűen főként a MOL-ra hárult.

A MOL hatóság- és hivataltörténeti kutatásai elsősorban a kora újkortól a polgári állam születéséig, tehát a Habsburg Birodalomba való betagozódástól a polgári államszervezet kialakulásáig (1867) terjedő időszakra koncentrálnak. Erre az időszakra vonatkozóan mind a politikai igazgatás, mind a jogszolgáltatás, mind pedig a földesúri magánigazgatás feldolgozása terén a történelemkutatás számára nélkülözhetetlen, kézikönyvnek számító alpművek egész sorozata készült el. A legteljesebbnek az igazságszolgáltatás történetének és intézményrendszerének feldolgozását tekinthetjük. Önálló monográfia készült a feudális Magyarország legfelső bíróságáról, a „Királyi Kúriáról”,⁸⁴ és a szabad királyi városok

⁸³ EMBER, 1946.

⁸⁴ VARGA, 1974.

feletti bíraskodást ellátó tárnoki székről.⁸⁵ A 16–17. századi úriszék működését bemutató forráskiadvány jelent meg,⁸⁶ és önálló monográfia dolgozta fel a késő feudális kori úriszéki bíraskodás történetét, noha ez utóbbi már nem levéltári kiadványként látott napvilágot. Külön meg kell említeni az eredetileg levéltári munkatársak szakmai továbbképzése céljából készült *A magyar bírósági szervezet és perjog története* című, három kiemelkedő jogtörténész–levéltáros által írt összefoglalót. A közelmúltban, négy évtizeddel az első megjelenés után, végre a tartalmához méltó új kiadásra érdemesítették.⁸⁷ A hatóság- és hivataltörténet művelése terén különleges szerepet tölt be a sajátos országos levéltári segédlet műfaj, az ismertető leltár, amely nem csupán az 1867 előtti kormányhatóságok forrásanyagának analitikus elemzését és tematikus leírását tartalmazza, hanem számos esetben rendkívül jól hasznosítható, alapos hivataltörténeti fejezetek találhatóak az egyes kötetekben. A feudális kori igazságszolgáltatás történetének feldolgozását ilyen módon teszi teljessé a bírósági levéltárak anyagát leíró ismertető leltár.⁸⁸ Meg kell jegyezni, hogy a feudális kori jogszolgáltatás hivataltörténetének viszonylagos teljességéhez az a szomorú körülmény járult hozzá, hogy a két levéltári tűzvész 1945-ben és 1956-ban, a bírósági forrásanyag jelentős hányadát megsemmisítette.

A politikai igazgatás történetét önálló monográfiák, ismertető leltárak és tanulmányok hosszú sora képviseli. Különösen a pénzügyigazgatás történetének feldolgozása mondható szinte teljesnek. Elkészült a legfőbb pénzügyi kormány szerv, a Magyar Kamara hivataltörténete 1527-től 1848-ig,⁸⁹ és a megjelent három ismertető leltár erre az időszakra a pénzügyigazgatás területi szerveiről és működésükről nyújt széleskörű ismeretanyagot.⁹⁰ Részmonográfiák közül kiemelkedő a nádori hatáskör átalakulásának és működésének vizsgálata a 17–18. század fordulójának nemzetközi összeütközésekkel és hazai társadalmi problémákkal terhelt évtizedeiben.⁹¹ A korszak legfontosabb hazai kormányzatszerveiről, a helytartótanácsról ismertető leltár és számos résztanulmány tájékoztat.⁹² Önálló monográfia dolgozta fel azt a rendkívül izgalmas kérdéskört, amely az átmenetet jelentette a feudális testületi kormányzásból a miniszteri felelősség irányába, azaz az 1848–1849. évi minisztériumok történetét.⁹³ Hasonlóan magas színvonalú kutatások folytak a polgári forradalmat követő nagyszabású közigazgatási átalakításról és a neoabszolutista kormányzati rendszer ellentmondásairól. Ennek során felhívták a figyelmet azokra modernizációs intézményi, igazgatási és ügyviteli újításokra, amelyek beépültek az 1867 utáni államszervezetbe. Ezeket a kutatási eredmé-

⁸⁵ VERES, 1968.

⁸⁶ VARGA, 1958.; KÁLLAY, 1985.

⁸⁷ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA, 1996.

⁸⁸ VARGA–VERES, 1989.

⁸⁹ NAGY, 1971.; NAGY, 1988.

⁹⁰ SZÜCS, 1990.; MAKSAY, 1992.; NAGY–F. KISS, 1995.

⁹¹ IVÁNYI, 1991.

⁹² FELHŐ–VÖRÖS, 1940.

⁹³ F. KISS, 1987.

nyeket ismertető leltár és egy német nyelvű monográfia összegzi.⁹⁴ Erdély kormányzattörténetét külön kötet dolgozta fel az önálló fejedelemség korában, és hasonló terjedelmű munka tárgyalja – 1740-ig bezárólag – a Habsburg-uralom alatti kormányzati szervek működését.⁹⁵ Ehhez csatlakozik még az Erdélyi Fejedelemség országgyűlései történetének monografikus feldolgozása és az államigazgatás helyi szerveiről is számot adó terjedelmes ismertető leltár.⁹⁶ A nagy családi levéltárak anyagára épült, a történeti kutatás egyik elhanyagolt területét, a földesúri magánigazgatást, a nagybirtokkormányzat késő feudalizmus kori történet feldolgozó monográfia.⁹⁷

A MOL hatóság- és hivataltörténeti kiadványairól összegezve elmondható, hogy azok nemzetközileg is magas szakmai színvonalon jegyzett munkáknak számítanak. Noha módszertanilag erősen kötődnek a német közigazgatás-történeti iskolához, mégis jelentős újítás, hogy annak elsősorban organikus szemléletét és pontosságát vették át, és sikerrel vetkőzték le a német nehézséget, a körülményességet. Különösen jellemző ez a német mintára készült ismertető leltárakra, amelyek világosabb szerkezetük és analitikus tárgyalásmódjuk folytán a történeti kutatásban jobban hasznosíthatók, mint a példaképnek tekintett német és osztrák kiadványok. Az új levéltári kiadványsorozatok indításakor mindenképpen példaadó lehet az a nemzetközi tapasztalatokat értékelő módszertani tisztázás, amely megelőzte e sorozat munkálatainak megkezdését. Ugyanakkor nem hallgathatjuk el azt sem, hogy az utóbbi másfél évtizedben megjelent kötetek egységes szerkesztési rendszere némileg fellazult, amiben nyilván az is szerepet játszott, hogy az utóbb közreadott kötetek szerzői közül négyen már nem érték meg munkájuk megjelenését. A hiányosság egyik formája, hogy ezekhez a több évszázadot átfogó, adatgazdag, lexikális jellegű kézikönyvekhez nem készült teljes tájékoztató apparátus. A kutató gyors tájékozódását ugyanis egyszerűen lehetlenné teszi, hogy az utóbbi négy ismertető leltár mindegyike tárgymutató nélkül jelent meg. Sajnos ez a gyakorlat más levéltári és történeti kiadványoknál is egyre nagyobb mértékben elterjed, pedig erről a hagyományos tájékoztató eszközről a komputer korában sem mondhatunk le. Nehezen lenne ugyanis elfogadható, ha a jövőben hasonló alaplátványok kiadásakor a tárgymutató elhagyása bevett gyakorlattá válna, mivel éppen a számítógép teszi lehetővé a gyors és alapos mutatókészítést.

Az országos levéltári hivatal- és hatóságtörténeti kutatásokhoz tartalmilag – a korábban jelzett magas színvonal és kétségtelen eredményesség ellenére – az a kritikai észrevétel kívánkozik, hogy arra bizonyos időbeli féloldalasság jellemző. Amíg – a Magyar Udvari Kancellária kivételével – az 1867 előtti legfelső kormányzati szervek mindegyikéről készült monografikus hivataltörténeti feldolgozás vagy azt részben helyettesítő ismertető leltár, annál szembetűnőbb, hogy az 1867

⁹⁴ SASHEGYI, 1965.; SASHEGYI, 1979.

⁹⁵ TRÓCSÁNYI, 1980.; TRÓCSÁNYI, 1988.

⁹⁶ TRÓCSÁNYI, 1973.

⁹⁷ KÁLLAY, 1980.

utáni miniszteriális igazgatásról egyetlen átfogó igényű munka sem született. Ezt a korszakot gyakorlatilag csak egyetlen monográfia képviseli, amely a megyei, városi és falusi önkormányzat 1945–1950 közötti átalakulását tárgyalja.⁹⁸ Bár kétségtelen, hogy a dualizmus kori minisztertanácsi jegyzőkönyveket közreadó két kötet,⁹⁹ és a különösen nagy nemzetközi elismerést kiváltó, első világháborús közös minisztertanácsi forráskiadvány német nyelvű bevezető tanulmánya¹⁰⁰ – amely magyarul sajnos csak igénytelen sokszorosított formában látott napvilágot – a dualizmus kori kormányzattörténet fontos alapkérdéseit tisztázta. A szocialista korszak intézmény- és igazgatástörténetének kutatásához mindenesetre fontos segédeszközt jelent az a szervtörténeti lexikon, amely a Magyary-féle köz-igazgatási lexikon mintájára az államigazgatás és a tanácsi igazgatás intézményeit írja le az 1950–1970 közötti időszakban.¹⁰¹ Mindenképpen említést kell tennünk a MOL hozzájárulásáról a történeti segédtudományok kutatásához, amelynek diplomatikai, paleográfiai és papirologiai hozadéka van. E területen a legkiemelkedőbb eredményt mégis az egyszemélyes mértéktörténeti műhely produkálta, amely a méterrendszer, valamint a decimális súly- és űrmértékek 1874. évi bevezetéséig gyűjtötte össze, határozta meg és adta közre három kötetben a Magyarországon használatos hossz-, terület-, súly-, űr- és darabmértékeket.¹⁰²

A forrásközlő kiadványok mellett nagyon jelentős társadalom- és gazdaságtörténeti monográfiák is születtek az Országos Levéltárban. E munkák közös jellemzője, hogy nagy terjedelmű, nehezen értelmezhető levéltári forrásbázisra épülnek, és szintén az 1526–1867 közötti időszakot dolgozzák fel. A 16. század közepének magyarországi birtokviszonyait és településhálózatát,¹⁰³ valamint nyugati külkereskedelmi forgalmát¹⁰⁴ tárgyaló két feldolgozás a magyar történetírás maradandó teljesítményének számít. A várostörténet területén is napvilágot látott két országos levéltári munka, a szabad királyi városok gazdálkodásáról és a városi önkormányzat hatáskörének alakulásáról a késő feudalizmus korában. A városok történetére vonatkozóan országosan hasznosítható eredményeket tartalmaznak a Fővárosi Levéltár monográfiái a reformkori országgyűlések tárgyalásairól, a századforduló várospolitikájáról, és a történeti irodalomban oly ritka polgármesteri életpálya feldolgozásával.¹⁰⁵ Kiemelkedő tudományos értéket képviselnek azok az önálló monográfiák, amelyek egy-egy országos jelentőségű történeti probléma egészének vagy regionális megjelenésének széleskörű levéltári forrásbázison alapuló feldolgozására vállalkoztak. Ezek a 19. századi társadalomtörténettől a kortörténet kevéssé feltárt jelenségei: a kényszerű nemzeti migráció és az erőszakos

⁹⁸ FARKAS, 1992.

⁹⁹ IVÁNYI, 1960.; LAKOS, 1999.

¹⁰⁰ KOMJÁTHY, 1966.

¹⁰¹ BORECZKY, 1993.; MÜLLER–BORECZKY–G. VASS, 1988.

¹⁰² BOGDÁN, 1978.; BOGDÁN, 1991.

¹⁰³ MAKSAY, 1990.

¹⁰⁴ EMBER, 1988.

¹⁰⁵ SZÓCS, 1996.; SIPOS, 1996.; CZAGA, 1997.

jövedelemátcsoportosítás mechanizmusának a bemutatásáig terjednek.¹⁰⁶ Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy korántsem kapunk teljes képet a levéltárak tudományos teljesítményéről, ha kizárólag a levéltárak saját kiadásában megjelent monográfiáit vesszük figyelembe. Ilyen tudományos munkák megjelentetésére a megyei levéltáraknak 1990 előtt nem nagyon nyílt lehetősége. Évtizedes levéltári kutatómunka, egy-egy levéltárosi életpálya betetőzését jelentő monográfiákat akkoriban többnyire az Akadémiai Kiadó jelentette meg. Ilyenek voltak például Balázs Péter várostörténeti,¹⁰⁷ vagy Horváth Zoltán agrártörténeti kötetei.¹⁰⁸ A korabeli mostoha kiadási viszonyokra jellemző, hogy egy másik hasonló kortárs levéltárosi munkát – igaz már levéltári szervezésben – most adtak csak ki.¹⁰⁹ Ez a változás egyébként a levéltárak kiadói tevékenységének a jelentős átalakulását is mutatja az utóbbi évtizedben, mert sok esetben a levéltárak vették át – az Akadémiai Kiadó helyébe lépve – a történelmi alap kutatások eredményeinek publikálását. Sajnos a szerkesztés és a kivitelezés még nem érte el az egykori akadémiai intézmény színvonalát.

A történeti kutatás szempontjából jól hasznosítható új jelenség, hogy a levéltári publikációkban mindinkább szerepet kap a regionalitás. Néhány levéltárnak van olyan kiadványsorozata, amelynek már az elnevezése is túlmutat a szűk megyehatárokon, tágabb térségre utal, és amelyben rendszeresen egy-egy nagyobb régió történetével foglalkozó monográfiák látnak napvilágot. Különösen kiemelkedő ebben műfajban a Csongrád Megyei Levéltár által gondozott *Dél-Alföldi Évszázadok* című sorozat, amelynek eredményességét elsősorban a közgyűjteményi integráció segíti elő, az együttműködés az egyetemi tanszékekkel és más kutatóintézetekkel.¹¹⁰ A megyei levéltárak tudományszervező szerepéről a hazai társadalomtörténet-írást megújító *Rendi társadalom – polgári társadalom* konferenciasorozat kötetei is élénken tanúskodnak.

A településtörténeti monográfiák kiemelkednek a magyar levéltárak kiadványai közül. Az önkormányzati levéltárakat egyenesen a helytörténeti kutatás bázisintézményeiként emlegetik, mégis elenyésző azoknak az önálló község-, illetve várostörténeti köteteknek a száma (27 mű), amelyeket a levéltárak, (szám szerint kilencen: Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Tolna, Veszprém, Győr város és Székesfehérvár) adtak ki 1986–2001 között.¹¹¹ Ennek elsődleges oka, hogy az ilyen jellegű kiadványok a hagyományo-

¹⁰⁶ IVÁNYOSI-SZABÓ, 1994.; SZILI, 1995.; BÖSZE, 1997.; ERDMANN, 1992.; TÓTH, 1993.

¹⁰⁷ BALÁZS, 1980.

¹⁰⁸ HORVÁTH, 1976.

¹⁰⁹ SIMONFFY, 2002.

¹¹⁰ BLAZOVICH, 1985. A *Dél-Alföldi Évszázadok* című sorozat nyitó kötetét további tizenkilenc, hasonlóan magas színvonalú kötet követte.

¹¹¹ A településtörténeti monográfiák összegzéséhez két, viszonylag frissen megjelent adatbázist használtunk fel. *Írott emlékezet. Másfél évtized levéltári kiadványaiból. A magyar levéltárak bemutatója az 1986 és 2001 között megjelent levéltári kiadványokból.* Bp. 2001. Kézirat; „A településtörténeti monográfia-írás kérdései” című, 2002. november 21-én Veszprémben rendezett konferencia előadásai. *Acta Papensia*. HUDI, 2003. 160. Mivel az *Acta Papensia* csak a Dunántúl könyvtermését dolgozta fel, adatai köny-

sabb évkönyvek és forrásközlések mellett többnyire meghaladják egy önkormányzati levéltár önálló pénzügyi lehetőségeit, illetve az ilyen összetett munkához általában nem állnak rendelkezésre megfelelő számban szakemberek a levéltárakban.

Figyelemre méltó a 26 önkormányzati levéltár kiadványtermése 1986 és 2001 között abból a szempontból is, hogy a napvilágot látott kötetek száma erősen megközelíti a félezetet. A megyei és a városi levéltárak több mint fele évente legalább 1–2 könyvet kiadott ezekben az esztendőkből. Ennél is többet jelentett meg a BFL, a Szabolcs-Szatmár-Bereg, a Hajdú-Bihar, a Zala és a Csongrád Megyei Levéltár. Minden adat azt mutatja, hogy mind mennyiségében, mind pedig arányaiban jelentősen megnőtt az 1990 után nyomtatott munkák száma. A műfaji megoszlást tekintve közel harmaduk a forrásközlésként, majdnem kétharmaduk pedig évkönyvjellegű vagy tanulmánykötékként került a szakma elé. Ezekhez képest elenyésző a száma a településtörténeti kutatásokat elsődlegesen segítő adattár-típusú segédleteknek. Ezen az arányon változtatni kellene, és ezzel a levéltárak döntő többsége valószínűleg egyet is ért. A váltás azonban – feltehetően – lassabban fog bekövetkezni a vártnál. A szerzők egyéni érdeklődése és (pénzügyi) érdeke mellett ugyanis van legalább még egy körülmény, amivel számolnunk kell: a levéltárak székhelyén a levéltárosokon és a muzeológusokon kívül nehéz olyan szerzőket találni, aki képesek szakszerűen elkészíteni akár csak 150–200 oldalas községtörténeti munkát.

Bár a levéltárak által kiadott településtörténeti kiadványok általában elfogadható színvonalúak, ez korántsem jelent egyenletes minőséget. Az is érdekes kérdés, hogy melyik levéltár a helytörténeti kutatások bázisintézménye. Két-három évtizeddel ezelőtt néhány levéltárat ilyennek kiáltottak ki. Valóban nagyon sok értékes mű született ezekben az intézményekben, amelyek azonban gyakran „csak” egyszemélyes „műhelyeket” jelentettek. Ma már szerencsére valamennyi levéltár fel tud mutatni több nem csak tehetséges, hanem publikáló kollégát is.

Néhány évtizeddel korábban mások voltak a honismereti tevékenység motivációi és funkciói, mint ma. A levéltárak szolgálták a honismereti mozgalmat, és ez számos levéltárnak szerzett országos elismertséget. A megyei levéltárakhoz kapcsolódó településtörténet-írás szintén több évtizedes múltat tekint vissza. Az egykori kutatók munkáját jelentős mértékben segítette és ösztönözte egy-egy agilis levéltárigazgató (pl. Kanyar József, Simonffy Emil, Szita László).

Az 1960-as évek második felétől kezdtek napvilágot látni azok a munkák, amelyek alapjául szolgáló források a levéltárakból kerültek ki (pl. Barcs, Nagytád, Marcali, Jánossomorja, Várbalog, Paks, Egyházasköd, Alsópáhok, Felsőpáhok, Hévíz stb.). E kötetek közös jellemzője a kronologikus–tematikus szerkezet. Az 1970–1980-as években a tanulmánykötetek mellett sorra jelentek meg az egy szerzős – de ugyanakkor kétségtelenül igencsak vegyes színvonalú – községtör-

nyen aránytalanná tehetnék a tanulmányrészt, ugyanakkor ezek az információk legalább utalnak a levéltárak könyvtermésére.

téneti munkák, amelyeket jobbra a lelkes helyi pedagógusok, ügyvédek és egykori jegyzők készítettek el, esetenként több évtizedes kutatómunkájuk zárásaként.

Baranyai kezdeményezés volt a községi krónikáirói mozgalom: a megyei tanács elnöke 1971. évi utasítására indult útjára e tevékenység. 1972-től a rendszerváltásig tulajdonképpen kötelező jelleggel készültek az egyes falvokról szóló évkönyvek, amelyek közel száz iratfolyóméter helyet foglalnak el a Baranya Megyei Levéltárban. Egy másik baranyai kezdeményezést is számon tartanak, mégpedig a községtörténeti lexikon tervét: előkészületei az 1970-es években indultak meg. Ennek során több tízezer tematikus cédula készült el, de – hasonlóan Vas megyéhez – ezt sem adták ki.¹¹² A Fejér Megyei Levéltár 1979-ben indította útjára azt a vállalkozását – a *Fejér megyei történeti évkönyv* című sorozatban –, amelyben községtörténeti kismonográfiákat adtak közre. Több kísérletet tettek Győr-Moson-Sopron megyében a várostörténeti monográfiák megjelentetése érdekében, de mégsem értek el kellő eredményt, a monográfiák száma alig haladta meg a tízet.¹¹³ Legnagyobb eredményként néhány fontos forrásközlést említhetünk (Győr városi jegyzőkönyvek, Sopron város történeti forrásai).¹¹⁴ Tolna megye kapcsán mindenképp meg kell említeni az előzmények sorában a *Tolna megye történetének olvasókönyvét*, amely 1978–1983 között a megyei levéltár gondozásában jelent meg, három kötetben. Egyébként e megyében szintén az 1960-as, 1970-es években lendült fel a honismereti mozgalom.¹¹⁵ Az 1960-as esztendőkből a zalai közgyűjtemények összefogásának eredményeként született meg a *Göcseji Helikon*. A tudományos igényű helytörténeti kutatás másik színterét pedig a zalaegerszegi levéltár által 1974 óta kiadott *Zalai Gyűjtemény* adta, illetve adja.¹¹⁶

A rendszerváltást követő, a helyi identitást kereső léghő jótékonyan hatott a településtörténeti művek megjelenésére. Az önkormányzatiság, a helyi közigazgatás autonómiájának újjászületése együtt járt azzal, hogy fontossá váltak a hagyományok és a történelmi múlt. A községi szimbólumok, címerek és zászlók mellett egyre-másra jelentek meg a településtörténeti munkák. Az identitáskereső törekvéseket különösen erősítették a millenniumi és millecentenáriumi ünnepek.

Az 1970-es évektől látványosan fejlődő honismereti mozgalomnak (is) köszönhetően folytatott kutatások az 1990-es évtizedre értek be. Ebben nyilván közrejátszott az a körülmény, hogy a megyei levéltárak akkor még fiatal munkatársai is bekapcsolódtak – új módszereket és forrástípusokat keresve – a magyarországi társadalomtörténet-írást megújító *Rendi társadalom – polgári társadalom* című konferenciasorozatba, illetve a Hajnal István Kör munkájába.

Az elmúlt egy-másfél évtizedben bekövetkező változások módosították a honismereti tevékenység motivációit is. A honismereti mozgalom eddig ilyekezett

¹¹² MÁRFI, 2003. 5–6.; BENCZIK, 2003. 115.

¹¹³ HORVÁTH, 2003. 34–38.

¹¹⁴ HORVÁTH, 2003. 34–35.

¹¹⁵ ARADI, 2003. 99.

¹¹⁶ KISS, 2003. 149.

kihasználni a közgyűjteményeket, ezeken belül elsődlegesen a levéltárakat. Abban viszont nem lehetünk biztosak, hogy a közgyűjtemények jól kihasználták-e a honismereti tevékenység különféle szintereit: a kiadványok és rendezvények érdekérvényesítő funkcióit. Ha ezt megteszik, azzal természetesen nem csak ők nyerhetnek, hanem maga a honismereti mozgalom is.

A rendszerváltozást követő évek könyvtermésének döntő többségét az önkormányzatok finanszírozták, az esetek többségében azonban a Millenniumi Kormánybizottság, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma vagy éppen a megyei önkormányzatok segítségével. A *Száz magyar falu könyvesháza* című sorozatnak száz magyarországi település köszönhet egy-egy – tegyük hozzá, nem egyenletes színvonalú – kismonográfiát, amelyek tudományos ismeretterjesztő stílusban készültek el. Az évfordulós aktualitás mellett döntőbb szempontnak tekinthetjük, hogy kedvezőbbek volt a pályázati lehetőségek, főleg azok pénzügyi kondíciói. E kötetek jórészt levéltári kutatások eredményeként születtek meg, jobbára levéltárosok tollából. Gyakorta emlegetik a fejlődés egyik állomásának a CEBA Kiadó által megjelentetett megyei kézikönyveket. Szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a szerkesztési koncepció hiánya, a szükséges lektorok mellőzése okán e kötetek némelyikét fenntartással kell kezelnünk.

A hivatalos millenniumi években szinte alig jelent meg olyan megyei történeti munka, amely ne kapcsolódott volna erősen a megyei levéltárakhoz. Szinte valamennyi levéltár mellett létrejött egy olyan alkotógárda, amelynek tagjai aktív levéltárhasználók (muzeológusok, könyvtárosok, tanárok, papok). E kötetek tartalmi vonatkozásban jelentős mértékű színvonalbeli eltérést tükröznek. A helytörténeti kutatók számára már a korai források, és itt csupán a 18–19. századi dokumentumokra gondolunk, nagy kihívást jelentenek. Ennek oka a feltártság töredékessége, a latin, a német nyelv és akár a magyar paleográfia ismeretének hiánya. Persze a forráshiány is súlyos akadályokat gördíthet a kutatók elé. Mások mellett például Komárom megye iratanyagának jelentős része Trianon következtében a határon túl rekedt.¹¹⁷ Komoly gátló körülmény az alap kutatások hiánya is.

4. Levéltári segédletek

Az utóbbi tizenöt évben bizonyos értelemben joggal beszélhetünk a levéltári segédletek kiadásának fellendüléséről. Míg korábban középszintű segédletek rendszeres publikálása csak a MOL-ra volt jellemző, az 1980-as évek vége óta szép számú repertórium, és egyéb közép- vagy még mélyebb szintű segédlet jelent meg az önkormányzati levéltárak, a szaklevéltárak és az egyházi levéltárak anyagáról, zömmel az intézmények saját kiadásában. (A segédletek gyarapodása különösen szembeötlő az 1990-es évek második felétől, amióta az NKA Levéltári Szakkollégiumának pályázatai kifejezetten ösztönzik az ilyen irányú munkát.) Immár rendszeresnek mondható az intézményről és az iratanyagáról egyaránt

¹¹⁷ HORVÁTH, 2003. 70.

részletes áttekintést adó, szép kiállítású levéltár-ismertetők megjelentetése is.¹¹⁸ Kutatói szempontból nagyon jelentős kezdeményezésnek bizonyult a levéltári kalauzok és a levéltár-ismertetők megjelentetése még akkor is, ha nem mindenben feleltek meg a levéltári klientélia reális igényeinek. Különösen szembeötlő az a módszertani bizonytalanság, amely mind a magyar levéltárak egészéről, mind az egyes levéltárakról készült kalauzok belső felépítésének, tartalmának kérdésében mutatkozott meg. A bizonytalanságra jellemző, hogy egyes levéltár-ismertetőkben az irategyüttesek leírását nem egészíti ki szakirodalmi tájékoztató, másutt viszont a bőséges bibliográfiai eligazítás ellenére éppen az iratokról nem kapunk szinte semmi érdemi tájékoztatást. Ennek kapcsán ismételtelen szükséges leszögezni, hogy a levéltár-ismertetők elsődleges funkciója a levéltári anyagban való tájékozódást biztosító olyan információszolgáltatás, amelynek két egyenértékű alkotó eleme az iratanyag rövid, informatív leírása és a szakirodalmi tájékoztató. A levéltár-ismertető szakirodalmi tájékoztatójának tartalma a nemzetközi levéltári gyakorlat szerint az ismertetett levéltári irategyüttes segédletekkel való ellátottságára, a közzétettségre és az iratképzők hivataltörténetére vonatkozó könyvszeti adatokból tevődik össze. A tárgyalt időszakban megjelent levéltár-ismertetők közül ennek a követelménynek – igaz csak részben – talán egyedül Budapest Főváros Levéltárának ismertetője felelt meg.¹¹⁹ Ennek kapcsán felvetődik egy jövőt illető elvi kérdés. Van-e egyáltalán értelme a jövőben a fenti elveknek megfelelő levéltári kalauzt készíteni, amikor a magyar történeti bibliográfia az Országos Levéltárról már elkészült, a megyei levéltárakról pedig a munkában lévő kötetek éppen lényegében a levéltári kalauzokra érvényes nemzetközi mintát követik, mégpedig levéltárosok aktív közreműködésével? Másfelől a levéltári kalauzok idegen nyelvű kiadása esetén mindenképpen törekedni kell az igényes fordításra, az idegen nyelvű szakterminológia használatára.¹²⁰

Kis levéltárak számára ideális megoldás lehet levéltár-ismertető és fondjegyzék egy kiadványba foglalása, amit a városi levéltárak alkalmaztak.¹²¹ Kiváltképpen örvendetes a nemzetközi együttműködéssel készülő segédletek megjelenése. Ennek az utóbbi időben jó példája Szatmár vármegye Magyarország és Románia között megosztott (részben Nyíregyházán, részben Kolozsváron és Szatmárnémetiben őrzött) archívumának egységes bemutatása.¹²² A MOL segédleteit mindinkább elektronikus adathordozón, tervszerűen teszi közzé.¹²³

Az ilyen típusú kiadványok közzétételének megoszlása rendkívül egyenetlen a levéltárak között, ami arra utal, hogy a segédletek szerepe az intézmények ki-

¹¹⁸ A levéltár-ismertetők készítését övező módszertani bizonytalanságokról l. RESS, 2002. 39–47.

¹¹⁹ BLAZOVICH–MÜLLER, 1996.; LAKOS János, 1996.; BALOGH–KUIJBUSNÉ MECSEI–NAGY, 1999.;

¹¹⁹ KENYERES–SIPOS, 1998.

¹²⁰ BLAZOVICH–MÜLLER, 1996.; Vö. RESS, 1996. 47–50.

¹²¹ BANA–BORBÉLY–LENGYEL–MORVAI, 1999.; CSURGAI HORVÁTH–KOVÁCS–TAKÁCS, 2002.; *Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 1992–2002. Ismertető*. Tatabánya, 2002.

¹²² KISS–SERDAN–HENZSEL, 2000.

¹²³ *Illésy-patika. Családtörténeti adatbázis*. CD-ROM. MOL–Arcanum, Bp., 1998.; VISSI–TROSTOVSKY–TUZA–H. NÉMETH–KIS, 2003.; RÁCZ, 2001.; H. NÉMETH, 2003.; SOÓS, 2001.; NÉMETHNÉ VÁGYI, 2003.

adói tevékenységében változatlanul tisztázatlan. A mennyiséget és sokrétúséget tekintve egyaránt gazdag kiadvány-tevékenységet folytató levéltárak között is nem egy olyan akad, amelynek kínálatában szoros értelemben vett segédlet csak mutatóban van vagy egyáltalán nem fordul elő. Hiányzik bármiféle szakmai közmegegyezés arról, hogy adott típusú levéltárnak milyen kiadott segédletekkel „illik” rendelkeznie. A megjelent segédletek csak néhány levéltár esetében képeznek olyan sorozatot, ami átgondolt, és évek munkájával következetesen végrehajtott intézményi koncepciót tükröz.¹²⁴

Az informatika által teremtett lehetőségek egyrészt új távlatokat nyitnak mind maguknak a segédleteknek az előállítására, mind a belőlük készülő kiadványok előkészítése terén. Ugyanakkor egyelőre meglehetősen bizonytalanság uralkodik abban a tekintetben, hogy mindebből mit milyen formában érdemes közreadni; az iratanyag feltárásában és a kutatói tájékoztatásban milyen szerepet játszhat a levéltár honlapja, illetve a segédletek kiadása elektronikus adathordozón vagy hagyományosan, papír alapon.

Az alábbiakban kiemelünk néhány olyan problémát, amely nézetünk szerint meghatározónak ígérkezik a következő évek segédletkiadási gyakorlatát illetően. A levéltárak mindeddig zömmel az anyag levéltári tagolásához igazodó, a feltárás logikai rendjét illetően felülről lefelé (a fondszinttől a tételszintig) haladó, a hangsúlyt elsősorban a kontextus-információkra (a fondképző története, funkciói, felépítése, iratkezelési rendszere és mindennek a ránk hagyományozódott iratanyagban történő lecsapódása) helyező segédleteket publikáltak. A tárgyi-tematikai megközelítés ezen elsődleges rendezőelvekhez igazodva, ennek alárendelten érvényesülhetett. Napjainkban megérett az idő a segédletek „új generációjának” megjelenésére, amelyek a levéltári egységek (fondok, állagok) határain átnyúlva egyedi tárgyakra (személyek, embercsoportok, helyek, időszakok stb.), valamint ezekből képzett tematikus kategóriákra vonatkozó adatok elérését támogatják a legkisebb rendezési egységek (ügyiratok vagy egyes dokumentumok) szintjén. Az „új generációs” segédlet adekvát „létezési módja” a számítógépes adatbázis, ami a nyilvántartás és a keresés hagyományos segédletekkel el nem érhető rugalmasságát és hatékonyságát biztosítja. („Hagyományos” alatt értjük ebből a szempontból nem csak a papír alapú, hanem a számítógépen szöveg vagy egyszerű táblázat formátumban hozzáférhető segédleteket is.) Az adatbázis természetesen a levéltári egységek szerint tagolódó „hagyományos” segédletek pótlására is alkalmas, azaz egy-egy levéltári egységhez tartozó mutató, lajstrom, iratjegyzék éppúgy előállítható belőle, mint indokolt esetben, proveniencia-alapú vagy tematikus nyomtatott segédlet alapanyaga. A segédletkészítés ilyen irányba terelését elsősorban az informatika levéltári alkalmazása tűzi napirendre. Ugyanakkor teljes összhangban van a történeti kutatás új igényeivel (amelynek legkülönbö-

¹²⁴ Ilyen tekintetben a Bács-Kiskun Megyei Levéltár, a Csongrád Megyei Levéltár, a Heves Megyei Levéltár, valamint a Hadtörténelmi Levéltár és a Politikatörténeti Intézet Levéltára segédlet-sorozatai emelhetők ki. Az egyetemi és főiskolai levéltárakról megjelent repertóriumok sora ugyancsak szervezett munkacsoport egyetemes elgondolás jegyében folyó tevékenységét mutatja.

zőbb irányzatai, divatáramlatoktól függetlenül, fokozottan igénylik az egyes személyekre, csoportokra, tárgyakra, helyekre, eseményekre vonatkozó, különböző levéltári egységekben elszórtan megbúvó adatok feltárását), valamint a levéltárak felé irányuló közönségigényekkel (családkutatás, lakóhely, helyi közönség múltjának megismerése).¹²⁵ A publikált és készülő adatbázisok már eddig is számos módszertani problémát vetettek fel, amelyek lehetőség szerint még az ilyen kiadványok nagyobb mérvű elszaporodása előtt rendezést igényelnének. Gondoljunk csak az elérési pontként szolgáló adatok (név, helynév, tárgyszó stb.) megadásának kérdésére, ami alapvetően befolyásolja e segédletek használhatóságát. A szakma sürgető feladatának tekintjük a segédlet funkciójú adatbázisokra vonatkozó szabványok, követelmények, elvárások kidolgozását és rögzítését.

Tudomásul kell venni, hogy az adatbázisok nem sorolhatók be a levéltári segédletek korábban meghonosodott – hazánkban jórészt az Ember Győző által kidolgozott és rögzített terminológiának megfelelően használatos – kategóriáiba. Ez vonatkozik azokra az adatbázisokra is, amelyek a levéltári egységek (fondok, állagok, sorozatok) leírását szolgálják. A Budapest Főváros Levéltárában – az ISAD(G) nemzetközi levéltári leírási szabványhoz igazodva kialakított – *Registrum-adatbázis* pl. felöleli több hagyományos segédlet (fond- és állagjegyzék, fondtörzskönyv, gyarapodási és fogyatéki napló, repertórium) adattartalmát is, de a korábban szokásostól eltérő felépítésben.¹²⁶ Miután az ISAD(G) alkalmazása a világ levéltárügyében mára elterjedt, minden készülő és akár nyomtatásban, akár elektronikus adatbázis formájában közzétételre szánt segédlet esetében megvizsgálendő, hogy a felépítés és az adatelemek kompatibilisek-e a szabvánnyal.

Kulcsfontosságú és jól körülhatárolható időszakok, témakörök forrásanyagát, amelyek iránt hosszú távon is érdeklődés várható, és sok szempontú kiaknázásra alkalmasak, indokolt tematikus leltárak, repertóriumok keretében feltárni. E téren maradandó értéket képvisel, és túlzás nélkül nemzetközi jelentőségű a magyarországi törökellenes felszabadító háborúk korának hazai és európai forrásait összegező háromkötetes munka.¹²⁷ Az egyelőre sajnálatosan ritka műfaj újabb kiváló, etalonként figyelembe vehető példája a Sopron város és vármegye 1848–1849. évi iratairól megjelent repertórium.¹²⁸ Kevésbé ítéljük viszont sikeres kísérletnek a hazai levéltárak zsidóságra vonatkozó forrásait bemutató, anyagát az egyes levéltárak kiadott segédleteiből merítő „szupra-segédlet”, amelyről szerzője maga is megállapítja, hogy „nem a levéltárak tényleges judaica-állományáról ad képet,

¹²⁵ Ilyen típusú segédletek készítéséről számol be NAGY, 2002. 217–222. Hasonló irányba mutat a MOL több CD-ROM kiadványa (pl. *Illésy-patika, Urbaria et Conscriptioes, A középkori Magyarország levéltári forrásai*). Újabban megjelent, fond- és állaghatárokon átnyúló tárgyi alapú nyomtatott segédletre példák: TROSTOVSKY, 1996.; KÁLNICZKY, 1998.

¹²⁶ A *Registrum* adatbázishoz, felépítéséhez alkalmazkodó leírás kísérleti fázisáról l. SZEGŐFI, 2003. 22–46. (Az írásnak már a címe is jól érzékelteti, hogy az újszerű tartalom mennyire nehézkesen fejezhető ki a régi terminológiával.)

¹²⁷ BARISKA–HARASZTI–VARGA J., 1986.; FELHŐ–TRÓCSÁNYI, 1987.

¹²⁸ DOMINKOVITS–NÉMETH–POLGÁR, 1999.

hanem inkább – és csupán – az egyes levéltárak ilyen jellegű dokumentumainak feltártsági fokáról a kiadott levéltári segédletek tükrében.”¹²⁹

Az utóbbi tizenöt évben megjelent segédletek korszak és tematika szerinti megoszlásában szembevetendő az 1945 utáni időszak országos és helyi (párt- és állami) döntéshozó testületeinek jegyzőkönyveihez készült napirendi jegyzékek gyakorisága. A megjelent kötetek ugyanakkor e sajátos műfajjal szembeni módszertani követelmények kialakulatlanságára is felhívják a figyelmet. Sokszínűek abból a szempontból, hogy mennyiben jelentik csupán a napirendi pontok egykorú címeinek kijegyzését és bizonyos átfésülését, illetve a jegyzőkönyvek tartalmának és háttéranyagainak érdemi tanulmányozásán alapuló feldolgozást. Mutató nélkül éppúgy jelentek meg ilyen kötetek, mint alaposan kimunkált, az átfogó tematikus megközelítések szerinti kutatás igényeit is kielégítő mutatórendszerrel. E segédlettípus mintaszerű megvalósításának az 1944–1950 közötti minisztertanácsi jegyzőkönyvekhez készült napirendi jegyzékeket tekintjük.¹³⁰ Kívánatos lenne célul kitűzni, hogy a kulcsfontosságú 20. századi döntéshozó testületek jegyzőkönyvi anyagairól hasonló jellegű és hasonló színvonalon kivitelezett segédletek készüljenek. (Ez esetben a jegyzet- és tájékoztató apparátussal ellátott szövegkiadások nyugodtan korlátozhatók bizonyos kulcsfontosságú időszakokra.) Amennyiben egy-egy intézmény úgy ítéli meg, hogy e követelmények teljesítésének munkaigényessége ésszerűtlenül hosszú időre odázná el a szükséges segédletek elkészültét, minimális igényként nézetünk szerint azt a feldolgozottsági szintet indokolt kitűzni, amit a Nógrád Megyei Levéltár ilyen típusú segédletei jelentenek.¹³¹ Figyelemre méltó Tatabánya képviselőtestületi és tanácsi jegyzőkönyveihez készült segédletsorozat is, amely átmenetet jelent a regeszta-kiadvány felé.¹³²

Sajátos típusú segédletként fogható fel a MOL által évenként közzétett *A magyarországi közlevéltárak iratgyarapodása* című jegyzék, amely lényegében a gyarapodási naplók adatait összegzi. Ezzel a MOL jogszabályi kötelezettségének eleget tesz, jelen formájában azonban, csekély publicitásánál és szerény adattartalmánál fogva, aligha jelent érdemi segítséget a kutatóknak a számukra érdekességgel bíró publikációk nyomán követésében. Indokolt lenne megvizsgálni annak lehetőségét, hogy az egyes tételeket a levéltárak rövid annotációval is ellássák, amely az átvételkor már rendelkezésre álló információk alapján tájékoztat az átvett anyag jellegéről, tagolódásáról, forrásértékéről, a már levéltárban lévő anyaghoz való kapcsolódásáról és indokolt esetben akár jelentősebb egyedi dokumentumokra is felhívhatja a figyelmet. Annak érdekében pedig, hogy valóban el is jusson az érdeklődőkhöz, nem lenne haszontalan valamelyik szakmai folyóirat (leginkább a *Levéltári Szemle*) állandó mellékletként megjelentetni.

Kicsinyesnek tűnhet, de a levéltárak munkáját belülről ismerők számára talán nem teljesen mellékes szempont a raktárak mélyén lappangó „érdektelennek”

¹²⁹ HARASZTI, 1993. 18.

¹³⁰ G. VASS, 2003.; G. VASS, 2004.

¹³¹ BALÁZSNÉ OROSZ, 2000.; CS. SEBESTYÉN–IHÁSZ, 2000.; PÁGYOR, 2000.; GALCSIK, 2002.

¹³² RAVASZ–TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ, 2001.

ítélt iratok sorsa. A belső segédletek vagy az állandóan módosítható, javítható adatbázisok mellett sok esetben maradnak a levéltári szlengben gyakran „resztli-nek” is nevezett, kevésbé fontosnak ítélt anyagrészek. Ahhoz azonban, hogy a nyomtatásban megjelent segédleteket valóban jól lehessen használni, szükséges az azok elkészítése alapjául szolgáló rendezési munkák következetes végig vitele, és az anyag színvonalas leírásához elengedhetetlen ismeretek teljes körű feltárása.

Régi és új jelzetek, kiadások–jelzetek konkordanciáját tartalmazó, megsemmisült oklevelek esetlegesen fennmaradt későbbi másolatait vagy kivonatait feltáró munkák gyakorlatilag hiányoznak a hazai levéltári segédletek palettájáról. E csoportot egyedülként a MOL Rácz György által szerkesztett ún. DL–DF CD-ROM-ja képviseli, és itt feltétlenül kiemelendő, hogy az adatbázis páratlan kutatási lehetőségeket biztosít, és nagyban megkönnyíti további oklevelek feltárását, mert Kárpát-medencei illetőségű információkat tartalmaz.¹³³ E tény önmagában felhívja a figyelmet, hogy a további oklevél-digitalizálási programok tervezéséhez immáron mindenkinek rendelkezésére áll a legfontosabb alapinformációkat biztosító adattár. Ugyanebből a szempontból számít nélkülözhetetlen segédeszköznek a *Levéltári Közlemények* hasábjain 1991-ben megjelent, oklevél-publikációkat feltérképező bibliográfia is.¹³⁴

Az elmúlt évek fejlődése mindenképpen abba az irányba terelte az érdeklődést, hogy a fontosabb irategyütteseket digitalizált formában, otthon is használhassák a kutatók anélkül, hogy a levéltárat felkeresnék. (Ez a tendencia egyben az értékes iratcsoportok fokozottabb állományvédelmét is elősegíti, hiszen a képek elkészítését és publikálását követően lényegesen egyszerűbb ezek – megfelelő körülmények közötti – őrzése.) Az ilyen jellegű kiadványok igen költségigényesek, így előállításukhoz a kormányzattól jóval nagyobb segítség szükséges, mint egy hagyományos, nyomdai úton előállított kötethez. Ezt felismerve a kormányzat az utóbbi években több olyan projektet indított, amely ennek finansziális hátterét nyújtja. Ennek köszönhetően az ilyen jellegű kiadványok gyakoribb megjelenésével számolhatunk. A jelentős eredmények ellenére e téren felmerülő problémák forrását elsősorban abban látjuk, hogy a levéltárak kevésbé értékelik és hasznosítják a digitális forráskiadás eddigi nemzetközi tapasztalatait. Digitális forráskiadásról csak akkor beszélhetünk, ha a digitalizált szövegrészekhez egyenként tartozik a kutatói tájékozódást biztosító tudományos apparátus.

Rekonvertált levéltári segédlet nem elégséges, hogy egy digitalizált forráskiadványnál betöltse a tudományos apparátus funkcióját (pl. a minisztertanácsi jegyzőkönyvek tervezet kiadásához nem elegendő a minisztertanácsi ülések napirendi pontjainak applikálása).

A kortörténeti tömeges ülés- vagy konferencia-jegyzőkönyvek szövegének teljes digitalizálásakor a kutatás szempontjából elengedhetetlen, hogy a digitalizált szöveget ne állókép, hanem keresésre alkalmas szövegforma változatban állítsák

¹³³ RÁ CZ, 2003.; HORVÁTH, 2004.

¹³⁴ DRASKÓ CZY–SOÓS, 1991. 9–55.

elő, és ezzel a kutató számára biztosítsák az individuális keresés és mutatózás lehetőségét.

A MOL a digitalizált kiadványok közrebocsátásában élen jár, amit nem csodálhatunk, hiszen az intézmény nagyságából fakadóan a megjelenő CD-ROM kiadványokat jobban tudja támogatni, mint a kisebb költségvetéssel rendelkező levéltárak. Másrészt a költségigényesség miatt olyan források publikálása indokolt, amelyek országos jellegűek. Így viszonylag nagy példányszámban lehet e kiadványokat terjeszteni, ugyanakkor a MOL olyan kiadványokat állíthat elő, amelyek más levéltárak munkáját is segíti. A központi kormányzati iratanyagából kigyűjtött Illésy-féle cédulagyűjtemény a megnövekedett családtörténeti érdeklődést elégítette ki. Régi igényt elégített ki a levéltár, amikor a Borsa Iván nevéhez köthető hungarikagyűjtések következtében több százezerre gyarapodó középkori gyűjtemény (DL-DF) darabjait leíró adatokat bocsátotta közre CD-ROM formájában. Utóbbi kiegészítése, kibővítése az elkészült regesztákkal, a levéltár kiemelt feladatai közé tartozik. Rajtuk kívül számos olyan segédlet jelent meg, amely a gyorsabb tájékozódást szolgálja a fontos és a kutatók által gyakran használt irategyűjtésekben.

Az ún. Királyi Könyvek (*Libri regii*) 67 kötetének (mintegy 45 000 oldal és kb. 45–50 000 oklevél) feldolgozását a levéltár 1997-ben kezdte el, ezekből eddig 47 kötet jelent meg. A Vissi Zsuzsanna és Trostovszky Gabriella által kezdeményezett kiadványsorozat új távlatokat nyitott meg a levéltárak és felhasználók előtt. A Királyi Könyveken kívül hasonló kiadványok megjelenését segítették elő az Informatikai és Hírközlési Minisztérium által meghirdetett pályázatok. Ennek segítségével jelent meg a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltárának gondozásában a városi levéltár 1162 és 1360 közötti okleveleinek, valamint címeres leveleinek (1418–1833) digitalizált feldolgozása. A MOL pedig az 1715. évi országos összeírás hasonló jellegű kiadását tette közzé.

Megemlítenéd még a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár, amely a 20. század elején kiadott bencés rendtörténet tizenkét kötetének okleveles függelékét digitalizálta, és egészítette ki új adatokkal, illetőleg további oklevélközlésekkel.¹³⁵ Legutóbb pedig Somogy és Sopron megye levéltára jelentette meg okleveleit ily módon. Somogyban az egyes diplomák pontos jelzete és a korábban Borsa Iván által elkészített regesztája mellé csatolták a fényképet is, így a kutató számára az irat letölthetővé, kinyomtathatóvá, azaz akár otthon is kutathatóvá vált.¹³⁶

A digitalizálás szabványait sajnos a levéltáros társadalom eddig még nem dolgozta ki, ugyanakkor nincs is olyan egységes szabvány, amit a levéltárak általában elfogadtak volna, és a szakma egészére kötelezőnek tekintenének. A levéltárak által digitalizálendő iratanyag jórészt hasonló: közgyűlési jegyzőkönyvek, középkori oklevelek, térképek, összeírások. Ennek ellenére csupán a térképek esetében kezdeményezték az intézmények, hogy egységes keretek között dolgozzák fel azokat. Ez a középkori oklevelek esetében sem érvényesül, jöllehet a Diplo-

¹³⁵ DRESKA, 2001.

¹³⁶ Az adatbázis 2004 késő nyarán a Somogy Megyei Levéltár honlapján volt elérhető.

matikai Levéltár és a Diplomatikai Fényképgyűjtemény mesterséges létrehozása indokolná az egységes közlést, főként, hogy (miként azt fentebb említettük) létezik olyan adatbázis, amelyik az ország összes, Mohács előtti oklevelét feldolgozza!

A nyilvánosság a 21. században egyre inkább kulcsfontosságú elvárás a levéltárakkal szemben, hiszen csak úgy lehet számítani a fenntartó támogatására, a társadalom érdeklődésére, ha a levéltárak is nap mint nap bizonyítják létezésük hasznos voltát. A legnagyobb nyilvánosságot a levéltárak és munkatársaik számára az internet kínálja. A levéltári honlapokkal kapcsolatban alapvető követelmény, hogy mindenki hozzáférjen segédleteihez (a fondjegyzékhez, a raktári jegyzékekhez, a repertóriumokhoz), minél több levéltári forrást érjen el virtuálisan, ugyanakkor az adattárakat és az adatbázisokat is használja. Fontos az is, hogy az érdeklődő a megjelent levéltári kiadványok digitalizált változatát – természetesen megfelelő keresőprogramokkal ellátva – „lapozgassa”, a kutatási témákról frissen értesüljön, akár csak a levéltárosok publikációs jegyzékéről, illetve arról, melyik levéltárhoz milyen témákban lehet fordulni. Ettől azonban még meglehetősen távol vagyunk, kezdve azzal, hogy bizony jó néhány magyarországi levéltár még honlappal sem rendelkezik.¹³⁷ Amíg az önkormányzati levéltárak közül csupán a Veszprém Megyei Levéltár és a Tatabányai Városi Levéltár honlapját keressük hiába a világhálón, addig a más típusú levéltárak esetében lényegesen rosszabb a helyzet. Már ebből is világosan látszik, hogy az internet lehetőségeinek kihasználásában, a szakma csak az első bizonytalan lépéseket tette meg.

A fondjegyzékek közzététele a világhálón az önkormányzati levéltárak esetében általánosnak mondható, de ugyanezt nem jelenthetjük ki a többi, honlappal rendelkező levéltár kapcsán. A Baranya Megyei Levéltár elkészített egy alfabetikus keresőt a fondjegyzékéhez. A saját kiadványaik jegyzékét is szinte valamennyi önkormányzati levéltár közreadja. Rajtuk kívül csak a Hadtörténelmi Levéltár, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára és a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára tette meg ezt ez idáig. A könyvtárkatalógus mindössze két levéltár, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár és Budapest Főváros Levéltára honlapján érhető el. Szerény azon intézmények száma is (budapesti, debreceni, kaposvári, salgótarjáni, zalaegerszegi), amelyek hozzáálltak kiadványaikból egyfajta virtuális könyvtárat létrehozni. Az intézmények többségére igaz, hogy nagyon kevesen adják meg az információt tudományos munkatársaikról, arról, hogy milyen referenciaterületért felelősek, illetve eddigi munkásságuk milyen publikációs jegyzéket produkált.

Forrásközlésre, ami valóban fontos levéltárosi feladat, többen is vállalkoztak. A Borsod-Abaúj-Zemplén, a Győr-Moson-Sopron (Győr), a Hajdú-Bihar, a Szabolcs-Szatmár-Bereg és a Vas Megyei Levéltár is elkezdte feltenni kéziratos térképgyűjteményük 18–19. századi darabjait. A középkori oklevelek digitalizálásához is hozzáfogott néhány levéltár (Csongrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Somogy). A Heves megyeiek honlapján nem csak az Árpád-kori oklevelek eredetije olvasható, hanem feltették a latin szöveget és a magyar fordítást is, személy-

¹³⁷ L. <http://www.leveltar.lap.hu>

és névmutatóval, valamint jegyzetekkel. A somogyiak a Mohács előtti okleveleik eredetijeit magyar nyelvű regesztával, keresővel látták el. A nyíregyháziak pedig megkezdték urbáriumaik közzétételét az interneten. A Nógrád Megyei Levéltár egy szerre több forrás, illetve forrástípus (Rákóczi-kori, 1956-os, holokauszt iratok, viaszpecsétek, nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek) virtuális gyűjteményét kínálja portálján. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei a Rákóczi-családra és az Erdélyi Fejedelemségre vonatkozó dokumentumokkal vannak jelen a világhálón. Unikális forrásokat – például Luther Márton végrendeletét vagy Melanchton egy levelét – adta közre az Evangélikus Országos Levéltár. Szisztematikus munkát, adatbázis jellegű kísérleteket tükröznek a fővárosiak törvényhatósági bizottsági jegyzőkönyvei, a békésiek 1848–1849-es olvasókönyve és az alispánok 1705–1950 közötti archontológiája. A nógrádiak Nagy Iván iratait, a szombathelyiek egy családtörténeti kutatási segédletet, a piaristák pedig rendtörténeti adattárat tettek hozzáférhetővé a nagyközönség számára.

Az internet elterjedése a levéltárakban éppen csak elkezdődött, de már most felmerül több megoldásra váró probléma. Általánosságban sem könnyű megválaszolni azt a kérdést, hogy mely esetekben célszerű a segédleteket nyomtatásban is megjelentetni, hiszen a közeli években várhatóan általánossá válik az interneten keresztüli hozzáférhetőségük. (Találkozni lehet például olyan véleménnyel, amely a világhálóra hivatkozva a fondjegyzékek nyomtatott kiadásának értelmét is kétségbe vonja.). Figyelembe kell azonban venni, hogy még ma is a nyomtatás az elsődleges és legbiztosabb módja az ismeretek rögzítésének és utókorra hagyományozásának. A kutatók levéltár-használati, tájékozódási szokásairól hazánkban tudomásunk szerint még nem folyt érdemleges felmérés, így azzal kapcsolatban is jobbra feltételezésekre és benyomásokra vagyunk utalva, hogy az interneten közzétett információkat milyen hatékonysággal tudják hasznosítani.¹³⁸ Hipotézisként azonban alighanem kiindulhatunk abból, hogy az interneten keresztül elsősorban gyors, célratörő és összefogott tájékoztatást igényelnek, míg a hosszabb elmullyulást kívánó leírások tanulmányozásának ideális formája továbbra is a „kézbe vétel”.

5. A levéltári folyóiratok

A levéltári folyóiratok közül Magyarországon a legrégebbi múlttal a MOL által 1923 óta kiadott *Levéltári Közlemények* rendelkezik. A rangos periodika kiadása 1946 és 1953 között szünetelt, 1954 és 1967 között a folyóiratot nem az Országos Levéltár, hanem a Levéltárak Országos Központja jegyezte. A leggyakrabban publikált közlések a levéltártan, a történeti segédtudományok, a levéltártörténet, a hivataltörténet, a forrásközlések és a levéltár-ismertetések köréből kerülnek ki.

¹³⁸ Az erre vonatkozó külföldi felmérések arra hívják fel a figyelmet, hogy az átlagos kutatók általában nem rendelkeznek azokkal az alapismeretekkel a levéltári fogalmakról és a levéltári rendszerről, amelyeket az interneten elérhető segédletek többnyire előfeltételeznek. Miközben tehát a levéltárak hatalmas mennyiségű információt tesznek ez úton *fizikailag* hozzáférhetővé, ehhez képest nem fektetnek kellő energiát abba, hogy a közönség azt valóban értelmezni is tudja. L. pl. YAKEL, 2003. 191–200.

Ennek megfelelően alakultak ki a *Levéltári Közlemények* rovatai: a közlemények (tanulmányok), forrásközlések, ismertetések, irodalom, krónika, folyóiratszemle, bibliográfia. Előfordult az immár nyolcvanegyedik évfolyamában megjelenő *Levéltári Közleményekkel*, hogy a szerkesztők évről évre alig tudtak egy számot kihozni, gyakoriak voltak a csúszások. 2003-ban a MOL főigazgatója, Prof. Dr. Gecsényi Lajos ígéretet tett, hogy a *Levéltári Közlemények* a jövőben rendszeresen évi két számmal, határidőre megjelenik. A modern kor elvárásainak megfelelően a MOL hamarosan közzéteszi az interneten is az eddig megjelent számokat digitalizált formában. Addig is a kutatók, érdeklődők rendelkezésre áll a hetven év tartalmát felölelő, 1995-ben megjelent *A Levéltári Közlemények Mutató 1923–1993* című kötet.¹³⁹ A jövőben törekedni kell arra, hogy a *Levéltári Közleményekben* olyan tanulmányok és forrásközlések jelenjenek meg, amelyek elsősorban a MOL iratanyagát dolgozzák fel, de természetesen lehetőséget kell biztosítani a kapcsolódó, akár külföldi levéltárakban őrzött magyar vonatkozású iratok bemutatására is. Leginkább olyan publikációkra lenne szükség, amelyek alig kutatott, vagy ismeretlen iratokat tárnanak fel (pl. Népjóléti Minisztérium, Országos Tervhivatal stb.).

A Magyar Levéltárosok Egyesülete és a MOL közös periodikája az 1950 óta megjelenő *Levéltári Szemle*, amelyet 1999-ig a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Kulturális Örökség Főosztály (és jogelődjei) Levéltári Osztálya adta ki. Ezt követően a Magyar Levéltárosok Egyesülete előbb önállóan, 2000 januárjától pedig a MOL-lal közösen jelenteti meg, évi négy számban. 2005 januárjától újabb társkiadóként az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa is hozzájárul a folyóirat megjelentetéséhez. A folyóiratban a szerkesztők tanulmányokat, beszámolókat, jelentéseket, ismertetéseket, recenziókat, a magyar levéltárüggyel kapcsolatos híreket helyeznek el. A *Szemle* állandó rovatai a tanulmányoknak, közleményeknek helyet adó mellett a levéltártörténet, a mérleg és a hírek. Alkalmanként bővül a szerkezet a portré rovattal, amiben ismert levéltárosok életpályáját mutatják be a szerzők, esetleg interjúkat közölnek. A *Levéltári Szemle* korábbi számai (2000/1. számtól) elérhetők ma már az interneten is a MOL honlapján.¹⁴⁰ Mivel a *Szemle* a levéltárosok szakmai folyóirata, a jövőben esetleg arra kell törekedni, hogy a tanulmányok között kevesebb legyen a történelmi tárgyú. Az ilyen jellegű publikációikat a kollégák inkább a levéltárak évkönyveiben, vagy történelmi szakfolyóiratokban helyezték el, a *Szemle* pedig elsősorban a levéltártan körébe tartozó tanulmányokat hozzon. Az egyetemen a levéltáros képzésnek is nagy hasznára lenne, ha végre modern irodalom állna rendelkezésre például az iratok értékhatár-vizsgálata, a selejtezés, a rendezés elveit illetően. Nem is szólva olyan fontos, a jövőben szakmánkat komolyan érintő kérdésről, mint az elektronikus irat levéltárba kerülése és feldolgozása. A nemzetközi levéltári irodalmat, a külföldi tapasztalatokat is meg kell ismertetni a kollégákkal, szükség van jó fordításokra. Teret kell biztosítani a szakmát foglalkoztató aktuális vitáknak (pl. a KEIR prog-

¹³⁹ SZABÓ, 1995.

¹⁴⁰ <http://www.natarch.hu>; <http://www.mol.gov.hu>

ram által felszínre került problémák, elképzelések, a levéltári törvény módosításával, a szakfelügyelet szerepével stb. kapcsolatban). A szerkesztők akár felkérhetnének egyes kérdésekhez szakértőket, illetve vita esetén a feleket, hogy érveiket osszák meg nyilvánosan, megfontoltan a szakmával.

Érdekes vállalkozás a negyedik éve kéthavonta megjelenő internetes szakfolyóirat az *ArchívNet* (=ANet) is.¹⁴¹ A MOL fiatal munkatársai által kitalált, a MOL által üzemeltetett honlap kimondottan az 1945 és 1989 közötti időszakból, esetenként a 20. század első feléből származó dokumentumok közzétételére szakosodott. A kollégák nagyon jól látták azt a problémát, hogy – amíg egy múzeum, könyvtár sokszor a társadalmi érdeklődés középpontjában van, addig – a levéltárakról alig tudnak az emberek. Az ANet – kihasználva az internet és a gyors információcsere adta lehetőségeket – lényegében virtuális levéltár-látogatásra invitálja olvasóit. Azon túl, hogy az érdeklődők széles rétegét célozza meg (iskolásokat, főiskolai, egyetemi hallgatókat és tanáraikat, a történelem iránt érdeklődőket) a történész szakmának is komoly adalékokat szolgáltat. Olyan források is előkerülnek az ANet „hasábjain”, amelyek jelentős mértékben befolyásolhatják egyes történelmi korszakokról alkotott képünket, egyes történelmi személyiségek megítélését. Örvendetes lenne, ha az ANet beváltaná régi ígéretét és bővítené kínálatát hangzó és mozgóképi anyaggal, illetve a fotótárának állományát is növelné (ehhez azonban nem csak a MOL, hanem más levéltárak fényképgyűjteményeiből is lehetne válogatni). Az ANet törekszik a szakmai igényességre és számos szellemes ötlet található benne. Azt bizonyítja, hogy oldani lehet a történetírás merev szabályait, ha a műfaj azt kívánja.

Budapest Főváros Levéltára adja ki a főváros történetével foglalkozó negyedéves folyóiratot, a *Budapesti Negyed*et. A tizenkettedik évfolyamába lépett lap tematikus számai több szempontból is példaértékűek. A megjelenésben és tartalmában egyaránt igényes folyóirat egyben piacképes is. A BFL munkatársai is előfordulnak a *Budapesti Negyed* szerzői között, de nem ők adják a szerzőgárda gerincét. A levéltár vezetése felvállalta, hogy a periodikában elsősorban a források köthetők a levéltárhoz, azokat a témákat azonban, amelyek feldolgozására a levéltárnak nincsen elegendő kapacitása, de az eredmény a főváros története szempontjából meghatározó, levéltáron kívüli szakemberekkel íratja meg.

Immár tizenegyedik éve jelenik meg az ELTE levéltárszakos hallgatói által 1993-ban alapított *Fons* című folyóirat. Nem kapcsolódik szorosan egy levéltárhoz sem, bár Budapest Főváros Levéltára jelentősen támogatja a kiadványt, és a szerkesztők többsége is ma már ezen intézmény munkatársai közül kerül ki. A lap alcíme meghatározza a tematikát: *Forráskutatás és történelmi segédtudományok*. Az évente három számmal jelentkező *Fons*nak mindenképpen helye van a levéltári folyóiratok között. A lap kis költségvetése ellenére is életképes a szerkesztők lelkesedésének köszönhetően. Példaértékű a vállalkozás, hiszen a fiatal levéltáros kollégák bizonyították a tizenegy év alatt, hogy alapos szakmai felkészültséggel, új források, forrástípusok bemutatásával, alkalmanként tehetséges pályakezdők

¹⁴¹ <http://www.archivnet.hu>

publikációs lehetőséghez juttatásával, komoly érdeklődésre tarthat számot egy szakfolyóirat. Eddig is kísérleteket tettek arra, hogy a *Fons* bővüljön, nyisson az újkor és jelenkortörténet irányába is. Remélhetőleg ez a tendencia a jövőben is folytatódik. Külön említést érdemel a *Fons* könyvek sorozat, amelyben eddig is meghatározó, maradandó történeti értékű munkák láttak napvilágot.¹⁴²

Az Új Magyar Központi Levéltár addig, amíg nem tartozott a MOL-hoz, csak évkönyv jellegű kiadvánnyal volt jelen a levéltári szakmában. Általában igaz más levéltárakra is, hogy évkönyveikkel, közleményeikkel évente, kétevente egy alkalommal lépnek a nyilvánosság elé abból a célból, hogy munkatársaik, illetve külső szakemberek intézményhez kötődő kutatásait bemutassák. Az önkormányzati levéltárak részéről néha tapasztalható a kezdeményezés, hogy önálló periodikával jelentkezzenek, vagy esetleg (társ)kiadói legyenek olyan folyóiratoknak, amelyek a helyi szellemi erőknél (muzeológusoknak, könyvtárosoknak, közép- és főiskolai, egyetemi oktatóknak stb.) biztosítanak publicitást.¹⁴³ Ezeknél a lapoknál a legnagyobb problémát a támogatás hiánya mellett, a szerzői kedv időről időre megmutatózó csökkenése jelenti. Pedig a helyi honismereti folyóiratokban közölt tanulmányokat, cikkeket nem csak vidéken tudná az alsó-, közép- és felsőoktatás kiválóan beilleszteni tanmenetébe, de esetenként a történettudomány országos eredményeit is árnyalhatják.

Általában megállapítható a levéltári periodikákkal kapcsolatban, hogy hullámzó színvonalon jelennek meg, jó és rossz időszakok követik egymást. Az okokat lehet a szerkesztőségek (gyakori) átalakulásában is keresni, de a cikkek, tanulmányok változó színvonalában is. Hiába a legjobb szerkesztő, ha rossz közleményekből kell válogatnia. Ilyenkor az igényesség még mindig segíthet, vagyis inkább ne közöljön, de rosszat semmiképpen. Csakhogy az ilyen szerkesztői magatartás a folyóirat létét is fenyegetheti. Egyetlen megoldás kínálkozik, ha igényes periodikát akar a kiadó (levéltár) megjelentetni: hosszú távon stabil, felkészült, alapos szerkesztőségre, profi tördelésre és olvasószervezésre, a szakma részéről pedig igényes túlkínálatra lenne szükség.

6. Kiadás és terjesztés

A magyarországi levéltárak kiadványai különböző és sokszínű képet mutatnak megjelenésük gyakoriságát, a kötetek színvonalát és a megjelenés módját (borító,

¹⁴² KENYERES, 2002.

¹⁴³ Például a Zala Megyei Levéltár által kiadott és gondozott két évfolyamot (1987/1988) megélt *Nótárius* című folyóirat évi két számmal, vagy a Vas Megyei Levéltár által kiadott *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*, amelynek évi négy száma 1995 óta lát napvilágot. Elődjét, a *Vasi honismereti közleményeket* 1974-ben alapították. További példák: *Győri tár* – kiadja a Városi Könyvtár, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Városi Művészeti Múzeum, megjelenik 1995 óta rendszertelenül, évenként többször. *Somogyi kurír* – kiadja a Somogy Megyei Művelődési Központ, Somogy Megyei Levéltár, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Somogy Megyei Szervezete, Somogy Megyei és Városi Könyvtár, megjelenik 1991 óta havonként.

tördelés, tipográfia) illetően. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a levéltárak a velük szemben támasztott elvárásoknak csak abban az esetben tudnak megfelelni, ha kiadványaik megjelentetéséhez a szükséges anyagi eszközök rendelkezésre állnak. (A személyi feltételek megteremtését illetően egyszerűbb a helyzet, hiszen ma már kezd általánossá válni az a gyakorlat, hogy külső szakembereket is bevonnak egy-egy intézményi program megvalósításába.) A levéltárak által tervezett kiadványok, kiadási programok finanszírozásához az intézmények pénzügyi eszközei önmagukban elégtelenek, megjelentetésük a legtöbb esetben különböző pályázati pénzek elnyerésétől függ. Ugyanakkor feldolgozásokra, kézikönyvekre egyáltalán nem, legfeljebb forráskiadványokra, esetleg évkönyvekre pályázhatnak a levéltárak. Mivel saját forrásokra gyakorlatilag nem, vagy csak egyedi, szerencsés esetekben számíthatnak kiadványaik megtervezésekor, és amíg a támogatási rendszer nem változik, addig nem is várható el tőlük más típusú publikációk közreadása. Fontos lenne tehát, hogy megalapozott esetben, szélesebb körű témák esetében, netalán alapkutatások eredményeinek közreadásakor pályázati kuratóriumaink nagyobb fokú rugalmasságot tanúsítsanak. Megoldást jelenthetne, ha klasszikus értelemben vett történettudományi feldolgozásra is írnának ki (ha nem is minden esztendőben, de néhány évente, néhány éves időtartamra) programokat, természetesen szigorúan ellenőrizve és hangsúlyozva a szakmai színvonal erősítését (pl. a kötelező szakmai lektor, konzulens, témavezető rendszeres elszámoltatásával). Különösen nehéz a helyzet sorozatok kiadása esetén, a jelenlegi pályázati rendszer ugyanis csupán egy-egy kötet és nem sorozatok finanszírozását teszi lehetővé. Ennek következményeként a tervezett sorozatoknak csupán néhány kötete jelenhet meg. Ezt követően a munka vagy teljesen leáll, vagy csak hosszabb szünet után folytatódhat. Ráadásul az elnyert pályázati összegek is csupán a dokumentumkötetek szakmai előkészítésére fordíthatók, a legnagyobb költségeket felemészítő technikai előkészítésre nem. (A pénzhiány sajnos sok esetben tükröződik a kiadványok küllemén is.) A megoldás a pályázati rendszer teljes átalakítása lenne. Ezen túl megállapítható, hogy a rendszerváltozás után kialakult pályázati, finanszírozási lehetőségekkel azok a levéltárak és levéltárosok éltek nagyobb számban és eredményesebben, akik a tudományos kutatásra és azok eredményeinek közzétételére már korábban is támogatást kaptak.

A témakört illető nehézségek másik fontos területe a kiadványterjesztés. Sajnos általános gyakorlat, hogy egy-egy levéltári kiadvány a megjelenést követően raktárakban porosodik éveken át, miközben az érdeklődők számára talán hiánycikknek számít. A probléma megoldása a teljes levéltáros-történész szakma feladata lenne, karöltve a könyvterjesztéssel foglalkozókkal. Jelen pillanatban ott tartunk, hogy Budapesten egyetlen(!) könyvesboltban (Kis Magiszter Könyvesbolt, V. kerület Magyar utca 40.) hozzáférhető a legtöbb levéltár kiadványa. Vidéki, határokon túli magyar és a külföldi érdeklődők számára ez nem jelent megoldást. Mint annyi más területen itt is segítséget jelenthetne talán egy internetes adatbázis, amelyen keresztül a még raktáron lévő kötetekről, periodikákról széles körben lehetne információkat szerezni, illetőleg azokat megrendelni.

Némileg kedvezőbb helyzetet teremthetne talán a levéltárak és kiadók, könyvterjesztők közötti együttműködés is, erre eddig kevés példa akadt. Kivételként Budapest Főváros Levéltára és az Osiris Kiadó mára felbomlott, de néhány évig sikeres együttműködése említhető a *Párhuzamos archívum* sorozatban megjelent dokumentumkötetek kiadását illetően.¹⁴⁴

Új lehetőségek rejlenek az intézményközi együttműködések megvalósításában, abban, ha levéltári kiadványokat több levéltár összefogásában, illetve más történeti műhelyekkel közösen jelentetnek meg. Ilyen típusú együttműködés nem csak hazai intézmények között lehetséges, hanem nemzetközi szinten is. Példaként említjük, hogy a 2003 júliusában létrejött magyar–orosz levéltári együttműködési vegyesbizottság 2003. decemberi első ülészakán több, a MOL, illetve az Orosz Föderáció Levéltári Szolgálatára hatáskörébe tartozó levéltár dokumentumait feldolgozó kiadvány publikálásáról született elvi döntés.

A nehézségek ellenére is elsőrendű feladat, hogy a levéltári kiadványok új ismereteket, eredményeket közöljenek, amelyeket a történettudomány sikeresen fel tud használni. Egy kicsit lehet befolyásolni a történészeket, a történettudományt is. Szakítani kell azzal a meggyőződéssel, hogy csakis a hagyományos történetírói feladatokkal, a politikatörténetben, diplomáciatörténetben lehet érdeklődésre számot tartani. A gazdaságtörténeti és az egyre népszerűbbé váló ún. kultúrantropológiai kutatások igényeivel a levéltárak egyelőre még nem tudnak lépést tartani. Nem áll még rendelkezésre a történészek által (és esetleg a felsőoktatásban is) jól használható gazdaság-, illetve társadalomtörténeti dokumentumgyűjtemény. Az elkövetkező években ezért a levéltáraknak nagyobb figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy – az eddigi forráskiadói gyakorlatukat némileg felülvizsgálva és módosítva – kiadvány-politikájukban a történettudomány részéről jelentkező új kihívásoknak megfelelően egyensúlyt teremtsenek a politikatörténeti, illetve a gazdaság és társadalomtörténeti kiadványok publikálását illetően. A mikrotörténet-írás, a mentalitástörténet, a társadalomtörténet, a gazdaságtörténet, a pszichohistória stb. számos új lehetőséget kínál. Meggyőződésünk, hogy annyi megközelítése létezik egy-egy témának, ahány levéltáros, történész foglalkozik éppen vele. A levéltárosoknak nagy szerepük van abban, hogy felhívják a történészek figyelmét a levéltár „lappangó kincseire”. Mivel a történészek csak a különböző nyilvántartásokból ismerik az anyagot, elengedhetetlen, hogy egyre jobb jegyzékeket, fondtörténeti bevezetőket, fondleírásokat, rendezési terveket készítsenek a levéltáros kollégák. Mindehhez egy egészséges szemléletváltásra is szükség lesz. A jó levéltáros annyi érdekes témát talál, ahány anyagot munkája során feldolgoz. Mindent megírni nem áll módjában, de ha elhallgatja felfedezését, ismereteit, akkor olyan, mintha semmit sem dolgozott volna. Le kell zárni végre a meddő vitát, hogy a levéltáros történész-e vagy hivatalnok. Véleményünk szerint azok foglalkoznak legtöbbit a kérdéssel, akik sem a történész, sem pedig a hivatalnok levéltárhoz nem méltók. Nem lehet elvárni minden levéltárostól, hogy komoly történeti értekezéseket publikáljon, de a legkiválóbb levéltárosok közé

¹⁴⁴ SIPOS, 1999.; SZABÓ, 2000.; VARGA, 2001.; SZABÓ, 2001.

kell sorolni azokat, akik a rájuk bízott iratanyagot jó történeti felkészültséggel, filológusi alapossággal rendezik, selejtezik, jegyzékelik, és az érdeklődők számára hozzáférhetővé teszik. Ugyanakkor csak az a levéltáros képes helyesen értelmezni az iratanyagot, és csak az képes maradandó történeti összefoglalást elkészíteni, aki jó hivatalnok módjára ismeri, értékeli az iratot. Mindkét típust komoly elismerés illeti munkájáért.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ARADI
2003 ARADI Gábor: Adatok és tények a Tolna megyei helytörténetírás irodalmáról. *Acta Papensia*, (2003) 99.
- Á. VARGA
1987 *Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok*. SZERK. Á. VARGA László. Salgótarján, 1987. (*Rendi társadalom – polgári társadalom*, 1.)
1991 *Társadalmi konfliktusok*. Szerk. Á. VARGA László. Salgótarján, 1991. (*Rendi társadalom – polgári társadalom*, 3.)
- Á. VARGA–DUPÁK
1996 *1956 Nógrád megyei kronológiája és személyi adattára*. Összeáll. Á. VARGA László–DUPÁK Gábor. Salgótarján, 1996.
- BÁLINTNÉ MIKES
1983 *A kecskeméti Református Jogakadémia évkönyvei. Repertórium*. Összeáll. BÁLINTNÉ MIKES Katalin. Kecskemét, 1983.
- BALÁZS
1980 BALÁZS Péter: *Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején*. Bp., 1980.
- BALÁZSNÉ
2000 BALÁZSNÉ OROSZ Orsolya: *A Nógrád Megyei Tanács üléseinek napirendi pontjai és határozatai 1950–1990*. Salgótarján, 2000.
- BALOGH
2000 *Középkori oklevelek a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban (1300–1525)*. Összegyűjtötte, átírta: BALOGH István. Szerk. ÉRSZEGI Géza. Nyíregyháza, 2000.
- BALOGH–KUBUSNÉ MECSEI–NAGY
1999 *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár. Levéltárismertető*. Összeáll. BALOGH István–KUBUSNÉ MECSEI Éva–NAGY Ferenc. Nyíregyháza, 1999.
- BÁN
1981 *Dézmajjegyzékek 1. Heves és Külső-Szolnok vármegye, 1548*. Közéteszi: BÁN Péter. Szerk. KOVÁCS Béla. Eger, 1981.
1988 *Dézmajjegyzékek 2. Heves és Külső-Szolnok vármegye, 1549*. Közéteszi: BÁN Péter. Szerk. KOVÁCS Béla. Eger, 1988.
- BANA–BORBÉLY–LENGYEL–MORVAI
1999 *Győr Város Levéltára. Levéltárismertető és fondjegyzék*. Összeállította: BANA József–BORBÉLY János–LENGYEL Alfréd–MORVAI Gyula. Győr, 1999.
- BÁNDI
1986 BÁNDI Zsuzsanna: A szakácsi pálos kolostor középkori oklevelei. *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv*. 17. kötet. Kaposvár, 1986. 27–66.

- BÁNKINÉ
1991 BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: *A Jászkun kerület társadalma és önkormányzati igazgatása. 1745-1848. Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas feudális kori levéltára.* Gyula [Kecskemét!]. 1991. (Levéltári füzetek, 1.)
- BARÁTH-FEITL
1993 *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. III. kötet 1957. április 5.-1957. május 17.* Szerk. BARÁTH Magdolna-FEITL István. Bp., 1993.
- BARÁTH-FEITL-NÉMETHNÉ VÁGYI-RIPP
1998 *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. V. kötet. 1956. november 14.-1957. június 26.* Szerk. BARÁTH Magdolna-FEITL István-NÉMETHNÉ VÁGYI Karola-RIPP Zoltán. Bp., 1998.
- BARÁTH-RIPP
1994 *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. IV. kötet. 1957. május 21.-1957. június 24.* Szerk. BARÁTH Magdolna-RIPP Zoltán. Bp., 1994.
- BARISKA-HARASZTI-VARGA J.
1986 *Buda expugnata, 1686. Europa et Hungaria, 1683-1718. A török kiűzésének európai levéltári forrásai I-II. kötet.* Szerk. BARISKA István-HARASZTI György-VARGA J. János. Bp., 1986.
- BÁRSONY-PAPP-TAKÁCS
2004 BÁRSONY István-PAPP Klára-TAKÁCS Péter: *Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében.* Debrecen, 2001-2004.
- BÉL
2001a BÉL Mátyás: *Sopron vármegye leírása I.* Sopron, 2001.
2001b BÉL Mátyás: *Esztergom vármegye leírása.* Esztergom, 2001.
- BEKE
1994 BEKE Margit: *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1616-1637.* Esztergom, 1994.
- BEKE-BÁRDOS
1994 *Magyarok Kelet és Nyugat metszéspontján. Nemzetközi Történelemkonferencia előadásai. Esztergom, 1994. április 13-15.* Szerk. BEKE Margit-BÁRDOS István. [Esztergom-Tatabánya], [1994].
- BENCZIK
2003 BENCZIK Gyula: *Községi monográfiák Vas megyében 1990-2002. Acta Papensia,* (2003) 115.
- BENCZIK-DOMINKOVITS
1993 BENCZIK Gyula-DOMINKOVITS Péter: *Szombathely város jegyzőkönyveinek regesztái 1606-1609.* Szombathely, 1993.
1994 BENCZIK Gyula-DOMINKOVITS Péter: *Szombathely város jegyzőkönyveinek regesztái 1610-1614.* Szombathely, 1994.
1997 BENCZIK Gyula-DOMINKOVITS Péter: *Szombathely város jegyzőkönyveinek regesztái 1615-1617.* Szombathely, 1997.

- 2000 BENCZIK Gyula–DOMINKOVITS Péter: *Szombathely város jegyzőkönyveinek regesztái 1604–1605*. Szombathely, 2002., *1606–1609*. Szombathely, 1993.
- 2003 BENCZIK Gyula–DOMINKOVITS Péter: *Győr város tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái I–III*. Győr, 2001–2003.
- BENDA
- 1982 *A Ráday Gyűjtemény évkönyve II*. Szerk. BENDA Kálmán. Bp., 1982.
- 1984 *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve III*. Szerk. BENDA Kálmán. Bp., 1984.
- 1986 *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve IV–V*. Szerk. BENDA Kálmán. Bp., 1986.
- 1989 *A Ráday Gyűjtemény évkönyve VI*. Szerk. BENDA Kálmán. Bp., 1989.
- BENDA–SZABÓ
- 1994 *A Ráday Gyűjtemény évkönyve VII*. Szerk. BENDA Kálmán–SZABÓ András. Bp., 1994.
- BERTHA–SZANISZLÓ
- 1991 BERTHA József–SZANISZLÓ Ferenc: *Heves megye tanácsai tisztviselői 1950–1990*. Szerk. KOVÁCS Béla. Eger, 1991.
- BILKEI
- 1999 BILKEI Irén: *A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1527–1541*. Zalaegerszeg, 1999.
- 2002 BILKEI Irén: *A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1542–1544*. Zalaegerszeg, 2002.
- BLAZOVICH
- 1985 BLAZOVICH László: *A Körös-Tisza-Maros-köz középkori településrendje*. Szeged, 1985.
- 1986 *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. Szerk. BLAZOVICH László. Szeged, 1986.
- BLAZOVICH–MÜLLER
- 1996a *Magyarország levéltárjai*. Szerk. BLAZOVICH László–MÜLLER Veronika. Budapest–Szeged, 1996.
- 1996b *Die Archive in Ungarn*. Veröffentlichung von László BLAZOVICH–Veronika MÜLLER. Budapest, Szeged, 1996.
- BOGDÁN
- 1978 BOGDÁN István: *Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig*. Bp., 1978.
- 1990 BOGDÁN István: *Magyarországi hossz- és földmértékek, 1601–1874*. Bp. 1990.
- 1991 BOGDÁN István: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Bp., 1991.
- BÓNIS–BÁCSKAI–CSÓKA
- 1976 *Decreta Regni Hungariae I. 1301–1457*. Közreműködtek: BÓNIS György–BÁCSKAI Vera–CSÓKA Ferenc. Bp., 1976.

BÓNIS-DEGRÉ-VARGA

1996 BÓNIS György-DEGRÉ Alajos-VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Szerk. MOLNÁR András. Zalaegerszeg, 1996.

BÓNIS-ÉRSZEGI-TEKE-DÓRY

1989 *Decreta Regni Hungariae II. 1458-1490*. Közreműködtek: BÓNIS György-ÉRSZEGI Géza-TEKE Zsuzsanna-DÓRY Ferenc. Bp., 1989.

BORECZKY

1987 *Az Újjáépítési Minisztérium működésének válogatott dokumentumai 1945-1946*. Szerk. BORECZKY Beatrix. Bp., 1987.

1993 *A magyar állam szervei 1950-1970, Központi szervek*. Főszerk. BORECZKY Beatrix. Bp., 1993.

BOROS-MADARÁSZ

2002 *Veszprém vármegye összeírásai 1696, 1715, 1720*. Közzéteszi: BOROS István-MADARÁSZ Lajos. Veszprém, 2002.

BOROSSY

1986 BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, 1638-1711*. Budapest, 1983-1987.

1996 BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, 1712-1740*. Új sorozat. Budapest, 1989-1996.

1997 BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása*. Bp., 1997.

1998 BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok I. 1589-1660*. Bp., 1998.

1999 BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok II. 1661-1720*. Bp., 1999.

2001 BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái - közigazgatási és politikai iratok I. 1618-1670*. Bp., 2001.

2002 BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái - közigazgatási és politikai iratok II. 1671-1716*. Bp., 2002.

2003 BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái - közigazgatási és politikai iratok III. 1717-1730*. Bp. 2003.

2004 BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái - közigazgatási és politikai iratok IV. 1731-1740*. Bp., 2004.

BOROSSY-SZABÓ

2000 BOROSY András-SZABÓ Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok III. 1721-1740*. Bp., 2000.

BORSA

1988 *A Szent-Ivány család levéltára 1230-1525*. Mályusz Elemér kézírata alapján sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta BORSA Iván. Bp., 1988.

1990 *A Balassa család levéltára 1193-1526*. Fekete Nagy Antal kézírata alapján sajtó alá rendezte és szerkesztette BORSA Iván. Bp., 1990.

- 1991a *A Justh család levéltára 1274–1525.* Közzéteszi BORSA Iván. Bp., 1991.
- 1991b BORSA Iván: A gorbonoki, majd blessovci Kerhen család történetéhez. *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 22.* Szerk. KANYAR József. Kaposvár, 1991. 5–12.
- 1993 *Az Abaffy család levéltára 1247–1515. A Dancs család levéltára 1233–1525. A Hanvay család levéltára 1216–1525.* Ila Bálint kézírata alapján sajtó alá rendezte BORSA Iván. Bp., 1993.
- 2000 *Zsigmondkori oklevéltár III–VII.* Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette: BORSA Iván. Bp., 1993–2001.
- BORSA–C. TÓTH
- 2003 *Zsigmondkori oklevéltár VIII.* Szerk. BORSA Iván–C. TÓTH Norbert. Bp., 2003–2004.
- 2004 *Zsigmondkori oklevéltár IX.* Szerk. BORSA Iván–C. TÓTH Norbert. Bp., 2003–2004.
- BOTKA
- 1986 *Zounuk, a Szolnok Megyei Levéltár évkönyve.* Szerk. BOTKA János. Szolnok, 1986.
- BÓSZE
- 1997 BÓSZE Sándor: „Az egyesületi élet a polgári szabadság...” *Somogy megye egyesületei a dualizmus korában.* Kaposvár, 1997.
- CS. SEBESTYÉN–IHÁSZ
- 2000 CS. SEBESTYÉN Kálmán–IHÁSZ József: *Az MSZMP Nógrád Megyei Végrehajtó Bizottsága üléseinek napirendi pontjai 1956–1989.* Salgótarján 2000.
- CSEH
- 1995 *A Jászkun Kerületek és Külső-Szolnok vármegye katonai leírása 1782–1785.* Szerk. CSEH Géza. Szolnok, 1995.
- 2002 *A Damjanich Rádió hullámhosszán, Szolnok 1956.* Szerk. CSEH Géza. Szolnok, 2002.
- CSIFFÁRY–B. HUSZÁR
- 1999 CSIFFÁRY Gergely–B. HUSZÁR Éva: *Heves megye II. József-kori katonai leírása, 1783–1785.* Eger, 1999.
- CSOMOR–KAPILLER
- 1996 *'56 Zalában. A forradalom eseményeinek Zala megyei dokumentumai 1956–1958.* Szerk. CSOMOR Erzsébet–KAPILLER Imre. Zalaegerszeg, 1996.
- CSORBA
- 1985 *Borsodi levéltári évkönyv V.* Szerk. CSORBA Csaba. Miskolc, 1985.
- 1990a *Borsod vármegye katonai leírása. 1780-as évek.* Szerk. CSORBA Csaba. Miskolc; 1990.
- 1990b *Zemplén vármegye katonai leírása. 1780-as évek.* Szerk. CSORBA Csaba. Miskolc, 1990.

- 1993a **Abaúj-Torna vármegye katonai leírása. 1780-as évek.** Szerk. CSORBA Csaba. Miskolc, 1993.
- 1993b **Gömör vármegye katonai leírása. 1780-as évek.** Szerk. CSORBA Csaba. Miskolc, 1993.
- CSUKOVITS
1998 **Borsa Iván 1992 óta megjelent munkái. Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére.** Szerk. CSUKOVITS Enikő. Bp., 1998. 339–341.
- CSURGAI HORVÁTH
1996 CSURGAI HORVÁTH József: **„Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.” Az 1956-os forradalom Székesfehérvárott.** Székesfehérvár, 1996.
- CSURGAI HORVÁTH–DEMETER
2000 **„Akit szolgálatok egy árva hon volt...”** Szerk. CSURGAI HORVÁTH József–DEMETER Zsófia. Székesfehérvár, 2000.
- CSURGAI HORVÁTH–KOVÁCS–TAKÁCS
2002 **„...dicsőség helyén emelkedő emlék”.** Szerk. CSURGAI HORVÁTH József–KOVÁCS Eleonóra–TAKÁCS Péter. Székesfehérvár, 2002.
- CZAGA
1997 CZAGA Viktória: **Házmán Ferenc, Buda utolsó polgármestere, 1810–1984.** Bp., 1997.
- DANCS
1979 **Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948.** Szerk. DANCS Istvánné. Bp., 1979.
- 1988 **Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez 1945–1949.** Szerk. DANCS Istvánné. Bp., 1988.
- DÁVID
2001 DÁVID Zoltán: **Az 1598. évi házősszeírás.** Bp., 2001.
- DOBAI
1983 DOBAI András: **Somogy megye az I. katonai felmérés idején 1782–1785.** Kaposvár, 1983.
- DOBOS
1998 **Tolna megye 1848–49-ben.** Szerk. DOBOS Gyula. Szekszárd, 1998.
- DOBROSSY
2000 **A földtulajdonlás története Borsod megyében 1860–1948.** Szerk. DOBROSSY István. Miskolc, 2000.
- DOMINKOVITS–NÉMETH–POLGÁR
1999 DOMINKOVITS Péter–NÉMETH Ildikó–POLGÁR Tamás: **Győr-Sopron-Moson megye Soproni levéltára 1848–49-es iratanyaga. Tematikus repertórium.** Sopron, 1999.
- DRASKÓCZY–SOÓS
1991 DRASKÓCZY István–SOÓS István: **Középkori oklevél publikációk Magyarországon 1945–1990 között. Levéltári Közlemények, 62. (1991) 9–55.**

- DRESKA
2001 **Collectio Diplomatica Benedictina. A Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár középkori oklevelei.** (CD-ROM) Szerkesztette és a szöveget gondozta: DRESKA Gábor. Pannonhalma, 2001.
- DRESKA-ÉRSZEGI-HEGEDŰS-NEUMANN-SZOVÁK-TRINGLI
1999 **Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Tomus quartus Ab A. 1350-Ad A. 1358.** Ad edendum raeparavit: Gabriel DRESKA-Geysa ÉRSZEGI-Andreas HEGEDŰS-Tiburcius NEUMANN-Cornelius SZOVÁK-Stephanus TRINGLI. Strigonii-Budapestini, 1999.
- EGEY
1990 **Fejezetek Pest megye történetéből – tanulmányok.** Szerk. EGEY Tibor. Bp., 1990.
- E. KOVÁCS
1990 E. KOVÁCS Péter: Az egri káptalan hiteleshelyi és oklevélkiadói tevékenysége az Árpád-korban. Archivum. **A Heves Megyei Levéltár Közleményei**, 12. (1990). 5–43.
1992 **Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei 1500–1508.** Közzéteszi: E. KOVÁCS Péter. Szerkesztő: KOVÁCS Béla. Eger, 1992.
- EMBER
1940 EMBER Győző: **A m. kir. helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848.** Bp., 1940.
1946 EMBER Győző: **Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig.** Bp., 1946.
1988 EMBER Győző: **Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén.** Bp., 1988.
- ERDEI
1986 ERDEI Aranka: **Békés megye társadalma és gazdasága 1828-ban.** Gyula, 1986.
- ERDMANN
1989 **Kutatás – módszertan.** Szerk. ERDMANN Gyula. Gyula, 1989. (**Rendi társadalom – polgári társadalom**, 2.)
1991 **Újkígyós mindennapjai a 19. század első felében.** Sajtó alá rend. JÁROLI József-SZIGETI Antal. Szerk. ERDMANN Gyula. Gyula, 1991.
1992 ERDMANN Gyula: **Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon, 1945–1956.** Gyula, 1992.
1994 **Paraszti kiszolgáltatottság – paraszti érdekvédelem, öngazgatás.** Szerk. ERDMANN Gyula. Gyula, 1994. (A rendi társadalom – polgári társadalom, 5.)
- ERDMANN-KERESKÉNYINÉ CSEH
2002 **A Békés megyei zsidóság történetének levéltári forrásai.** Vál. és sajtó alá rendezte KERESKÉNYINÉ CSEH Edit. Szerk. ERDMANN Gyula. Gyula, 2002.

- ERDMANN–MERÉNYI–METZGER
2000 **Apor Vilmos Gyulán. Válogatott dokumentumok.** Összeáll. ERDMANN Gyula–MERÉNYI–METZGER Gábor. Gyula, 2000.
- ERDMANN–PETŐ
1975 **Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből 1945–1949.** Szerk. ERDMANN Gyula–PETŐ Iván. Bp., 1975.
- FARKAS
1992 FARKAS Gábor: **A megye, a város és a községi igazgatás Magyarországon, 1945–1950.** Bp., 1992.
- FAZEKAS
1998 FAZEKAS Csaba: **Palóczy László beszédei és írásai 1848–1849.** Miskolc, 1998.
- FAZEKAS–KUJBUSNÉ MECSEI
2000 **Mindennapok Szabolcs és Szatmár Megyében a XIX. században. Forrás- és szemelvénygyűjtemény.** Szerk. FAZEKAS Rózsa–KUJBUSNÉ MECSEI Éva. Nyíregyháza, 2000.
- FEITL
2002 FEITL István: Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1944. december 23.–1945. november 15. **Múltunk**, 2002. 2. sz. 313–322.
- FEITL–GELLÉRINÉ LÁZÁR–SIPOS
1997 RÁKOSI Mátyás: **Visszaemlékezések 1940–1956.** Szerk. FEITL István–GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta–SIPOS Levente. Bp., 1997.
2002 RÁKOSI Mátyás: **Visszaemlékezések 1892–1925.** Szerk. FEITL István–GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta–SIPOS Levente. Bp., 2002.
- FELHŐ
1970 **Úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Dunántúl.** Szerk. FELHŐ Ibolya. Bp., 1970.
- FELHŐ–TRÓCSÁNYI
1987 **Buda expugnata, 1686. Europa et Hungaria 1683–1718. A török kűzésének hazai levéltári forrásai.** Szerk. FELHŐ Ibolya–TRÓCSÁNYI Zsolt. Bp., 1987.
- FELHŐ–VÖRÖS
1961 FELHŐ Ibolya–VÖRÖS Károly: **A helytartótanácsi levéltár.** Bp., 1961.
- FENYVESI
2000 FENYVESI László: **Tolna megye középkori történetéhez kapcsolódó oklevelek regesztái 1009–1541.** Szerk. DOBOS Gyula, Szekszárd, 2000.
- F. KISS
1987 F. KISS Erzsébet: **Az 1848–1849-es magyar minisztériumok** Bp., 1987.
- FÜR
1997 **A Ráday Gyűjtemény évkönyve VIII.** Szerk. FÜR Lajos. Bp., 1997.
1999 **A Ráday Gyűjtemény évkönyve IX.** Szerk. FÜR Lajos. Bp., 1999.

- FÜZES
2001 *Nemzetiségi ügyek dokumentumai 1923–1938.* Szerk. és vál. FÜZES Miklós. Pécs, 2001.
- 2002 *Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1945–1950.* Szerk. FÜZES Miklós. Pécs, 2002.
- 2003a *Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1950–1990.* Szerk. FÜZES Miklós. Pécs, 2003.
- 2003b *Dokumentumok a pécsi cigányság történetéből 1959–1990.* Szerk. FÜZES Miklós. Pécs, 2003.
- GALCSIK
2002 GALCSIK Zsolt: *Szécsény képviselőtestületi üléseinek napirendi pontjai és határozatai (1872–1950)* Salgótarján, 2002.
- GAZDAG
1992 *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve.* Szerk. GAZDAG István. Debrecen, 1992.
- GECSÉNYI–GLATZ
1970 GECSÉNYI Lajos–GLATZ Ferenc: 1918–1919 évfordulója a helytörténeti irodalomban. *Párttörténeti Közlemények*, 1970. 3. sz. 151–167.
- GECSÉNYI
1971 GECSÉNYI Lajos: A felszabadulás 25. évfordulója és a helytörténetírás. *Társadalmi Szemle*, 1971. 3. sz. 101–103.
- GÖNYEI
1988 *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből.* Szerk. GÖNYEI Antal. Bp., 1988.
- G. VASS
2003 *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. I. 1944. december 23. – 1947. május 31.* Szerk. G. VASS István. Bp., 2003.
- 2004 *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. II. 1947. június 1. – 1950. február 25.* Szerk. G. VASS István. Bp., 2004.
- GYARMATI–S. VARGA
2001 *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. I. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések.* Összeállította: KAJÁRI Erzsébet. Szerk. GYARMATI György–S. VARGA Katalin. Bp., 2001.
- GYARMATHY
1979 *Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás.* Szerk. GYARMATHY Zsigmond. Nyíregyháza, 1979.
- HAJAGOS
2002 *Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai.* Szerk. HAJAGOS József. Eger, 2002.
- HARASZTI
1993 HARASZTI György: *Magyar zsidó levéltári repertórium. 1. Hazai levéltárak* Bp., 1993.

- HÉJJA
2002 HÉJJA Julianna Erika: *Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok*. Gyula, 2002.
- HENZSEL
1997 HENZSEL Ágota: *Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II/1. 1629–1634*. Nyíregyháza, 1996.
- HERMANN
1998 *Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1948. 1–2. kötet*. Sajtó alá rendezte HERMANN Róbert Zalaegerszeg, 1998.
- H. NÉMETH
2003 *Urbaria et Conscriptiones*. (CD-ROM) Szerk. H. NÉMETH István. MOL–Arcanum, Bp. 2003.
- HORVÁTH
1997 *Tanulmányok az újkori külföldi magyar egyetemjárás történetéhez*. Szerk. HORVÁTH Ákos. Bp., 1997.
- HORVÁTH
2003 HORVÁTH Géza: Településtörténet és/vagy monográfia? *Acta Papensia*, (2003) 70.
- HORVÁTH
2003a HORVÁTH József: „Falumonográfiák” Győr-Sopron-Moson megyében 1989–2002. *Acta Papensia*, (2003) 34–38.
- 2003b HORVÁTH József: „Falumonográfiák” Győr-Sopron-Moson megyében 1989–2002. *Acta Papensia*, (2003) 34–35.
- HORVÁTH
2004 HORVÁTH Richárd: Újonnan előkerült középkori oklevélszövegek a Győri Egyházmegyei Levéltárban. (Tapasztalatok középkori forrásanyagunk lehetséges kiegészítése terén) *Levéltári Szemle*, 55. (2004) 3. sz. 3–13.
- HORVÁTH–MAJTÉNYI–TÓTH
2000 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának jegyzőkönyvei. 1957. július 1.–december 31.* Szerk. HORVÁTH Sándor–MAJTÉNYI György–TÓTH Eszter Zsófia. Bp., 2000.
- HORVÁTH
2001 HORVÁTH Zita: *Paraszti vallomások Zalában*. Zalaegerszeg, 2001.
- HORVÁTH
1976 HORVÁTH Zoltán: *A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében*. Bp., 1976.
- HÖGYE
1992 „Édes szülötte földem, Zemplén”. *Zemplén vármegye levéltárának Kosuth dokumentumaiból*. Szerk. HÖGYE István–CSORBA Csaba. Sátoraljaújhely–Miskolc, 1992.
- IVÁNYI
1960 *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914–1918*. Összeáll. IVÁNYI Emma. Bp., 1960.

- 1991 IVÁNYI Emma: *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége, 1681–1713.* Bp., 1991.
- IVÁNYOSI-SZABÓ
- 1975 *Bács-Kiskun megye múltjából.* Szerk. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor. Kecskemét, 1975.
- 1989 *Gazdaság és társadalom* [a kötet szerzői IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor et al.]. Kecskemét, 1989. [1990.]
- 1994 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: *Kecskemét gazdasági fejlődése 1700–1850.* Kecskemét, 1994.
- JAKÓ
- 1990 JAKÓ Zsigmond: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei I–II.* Bp., 1990.
- JÁROLI
- 1995 *Dokumentumok az 1848–49-i forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez.* Összeáll. JÁROLI József. Gyula, 1995.
- 1998 *Olvasókönyv az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez.* Vál. és sajtó alá rendezte JÁROLI József. Gyula, 1998.
- JUHÁSZ
- 1993 JUHÁSZ István: *Fejezetek Kecskemét építészetének történetéből.* Kecskemét, 1993.; SZILÁGYI Tibor: *Szélsőségek Kecskemét időjárásában.* Kecskemét, 1993.
- KÁLI
- 1999 *Dokumentumok Zala megye történetéből 1947–1956.* Szerk. KÁLI Csaba. Zalaegerszeg, 1999.
- KÁLLAY
- 1980 KÁLLAY István: *A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711–1848.* Bp., 1980.
- 1985 KÁLLAY István: *Úriszéki bíráskodás a XVIII–XIX. században.* Bp., 1985.
- KÁLNICZKY
- 1998 *A Magyar Országos Levéltár Filmtárában őrzött anyakönyvek katalógusa. Tematikai konspektus.* Szerk. KÁLNICZKY László. 1–2. kötet. Bp., 1998.
- KÁPOSZTÁS
- 1977 *Dokumentumok a magyar mezőgazdaság történetéből 1945–1948.* Szerk. KÁPOSZTÁS István. Bp., 1977.
- KATONA-ÓLMOSI-OROSS-SOÓS-P. SZIGETVÁRY-SZABÓ-VARGA
- 2004 *Emlékezz! Válogatott levéltári források a magyarországi zsidóság üldözésének történetéhez, 1938–1945.* Összeáll. KATONA Csaba-ÓLMOSI Zoltán-OROSS András-SOÓS László-P. SZIGETVÁRY Éva-SZABÓ Dóra-VARGA Katalin. Bp., 2004.

KELETI-LAKATOS-MAKKAI

1965 *Pest megye múltjából – tanulmányok*. Szerk. KELETI Ferenc-LAKATOS Ernő-MAKKAI László. Bp., 1965

KENYERES

2000 *A történeti források kiadásának módszertani kérdései*. Szerk. KENYERES István. *Fons* 7 (2000) 1. sz.

2002 *XVI. századi uradalmi utasítások Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére*. I-II. kötet. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta KENYERES István. Bp., 2002.

KENYERES-SIPOS

1998 *Budapest Főváros Levéltára, Levéltárismerető II*. Szerk. KENYERES István-SIPOS András. Bp., 1998.

KERESKÉNYINÉ

1994 *A gyulai zsidóság és a vészorszak Dokumentumok*. Szerk. KERESKÉNYINÉ CSEH Edit. Gyula, 1994.

KISS-ŞERDAN-HENZSEL

2000 *Szatmár vármegye levéltára. Fondul „Prefektura Judeului Satu Mare”, 1402–1919*. Összeállította KISS András-ŞERDAN, Lucia Augusta-HENZSEL Ágota. Nyíregyháza-Cluj-Napoca, 2000.

KISS

2003 KISS Gábor: Településtörténeti monográfiairás Zala megyében. *Acta Papensia*, (2003) 149.

KISS

1991 *Tanulmányok a magyar felsőoktatás 19–20. századi történetéből*. Szerk. KISS József Mihály. Bp., 1991.

KOMJÁTHY

1996 *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914–1918)*. Eingeleitet und zusammengestellt v. Miklós KOMJÁTHY. Bp., 1966.

KONDORNÉ LÁTKÓCZKI

1997 *Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban*. Válogatta, fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel ellátta és a mutatót készítette: KONDORNÉ LÁTKÓCZKI Erzsébet. Szerkesztő: BÁN Péter. Eger, 1997.

KOSÁRY

2000 KOSÁRY Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*. I. 1. Bp., 2000.

2003 KOSÁRY Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*. I. 2. Bp., 2003.

KOSZTA

1989 KOSZTA László: *A pécsi székeskáptalan Árpád-kori hiteleshelyi tevékenységének kiadatlan oklevelei*. Pécs, 1989.

1992 KOSZTA László: *A pécsi káptalan kiadatlan oklevelei*. Pécs, 1992.

1995 KOSZTA László: *A pécsi káptalan kiadatlan oklevelei (1325–1339)*. Pécs, 1995.

- KOSZTRICZ–LAKOS–NÉMETHNÉ VÁGYI–SOÓS–T. VARGA
1993 **Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei.** Szerk. S. KOSZTRICZ Anna–LAKOS János–NÉMETHNÉ VÁGYI Karola–SOÓS László–T. VARGA György. Bp., 1993.
- KOSZTRICZ–NÉMETHNÉ VÁGYI–SIMON–SOÓS
1999 **A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1959–1960. évi jegyzőkönyvei.** Szerk. S. KOSZTRICZ Anna–NÉMETHNÉ VÁGYI Karola–SIMON István–SOÓS László. Bp., 1999.
- KÓTA
1997 KÓTA Péter: **Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban I. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről (1130) 1212–1526.** Szombathely, 1997.
- KOVÁTS
1998 KOVÁTS Dániel: **Sárospatak és Sátoraljaujhely környéke Pesty Frigyes helynévtárában.** Sátoraljaujhely, 1998.
- KREDICS
1984 **Tanulmányok Veszprém megye múltjából.** Szerk. KREDICS László. Veszprém, 1984.
- KREDICS–MADARÁSZ–SOLYMOSSI
1997 **A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495–1534.** Közzéteszi: KREDICS László–MADARÁSZ Lajos–SOLYMOSSI László. Veszprém, 1997.
- KÖBLÖS
1997 KÖBLÖS József: **A Dunántúli Református Egyházkerület magyar vonatkozású középkori oklevelei 1265–1525.** Pápa, 1997.
- KUJBUSNÉ MECSEI
2003 KUJBUSNÉ MECSEI Éva: **Nyíregyháza önkormányzata (1753–1848).** Nyíregyháza, 2003.
- KÜNSTLERNÉ VIRÁG
1997 KÜNSTLERNÉ VIRÁG Éva: **Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II/2. 1635–1640.** Nyíregyháza, 1997.
- LAKOS
1996 **A Magyar Országos Levéltár. Levéltárismertető.** Szerk. LAKOS János. Bp., 1996.
1999 **A Szapáry- és a Wekerle-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1890. március 16.–1895. január 13.** 1–2. kötet. Szerk. LAKOS János. Bp., 1999.
- LÁSZLÓ
2000 **Szabolcs vármegye 1848/49-ben. Források Vál. és szerk. LÁSZLÓ Géza.** Nyíregyháza, 2000.
- LEBLANCNÉ KELEMEN–SCHNEIDER
1975 **Nógrád megye tanácsai a művelődésért 1950–1970. Dokumentumok.** Összeáll. LEBLANCNÉ KELEMEN Mária–SCHNEIDER Miklós. Salgótarján, 1975.

- 1979 **Nógrád megye tanácsai az emberért. Egészségügy, gondoskodás, sport-irányítás 1950–1970. Dokumentumok.** Összeáll. LEBLANCNÉ KELEMEN Mária–SCHNEIDER Miklós. Salgótarján, 1979.
- LEBLANCNÉ KELEMEN
1978 **„A művelődésügy földreformja...” Dokumentumok az iskolák államosításának Nógrád megyei történetéből.** Összeáll. LEBLANCNÉ KELEMEN Mária. Salgótarján, 1978.
- MÁLYUSZ
1958 **Zsigmondkori Oklevéltár. I-II.** Összeállította: MÁLYUSZ Elemér Bp., 1951–1958.
- MAKSAY
1959 MAKSAY Ferenc: **Urbáriumok, XVI–XVII. század.** Bp., 1959.
1990 **Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén.** Szerk. MAKSAY Ferenc. 1–2. kötet. Bp., 1990.
1992 MAKSAY Ferenc: **A Magyar Kamara Archívuma.** Bp., 1992.
- MÁRFI
2003 MÁRFI Attila: **Gondolatok a baranyai településtörténeti kiadványokról 1990–2002.** *Acta Papensia*, (2003) 5–6.
- MAYER
1994 **Források a szombathelyi gettó történetéhez, 1944. április 15.–1944. július 30.** Szerk. MAYER László. Szombathely, 1994.
- MIKÓ
1995 **Mezőváros – kisváros.** Szerk. MIKÓ Zsuzsanna. Debrecen, 1995. (*Rendi társadalom – polgári társadalom*, 4.)
- MIZSÉR
1999 MIZSÉR Lajos: **Ugocsa és Ung megye Pesty Frigyes 1864–66. évi helynévtárában.** Nyíregyháza, 1999.
2001 MIZSÉR Lajos: **Szatmár vármegye Pesty Frigyes 1864–1866. évi helynévtárában.** Nyíregyháza, 2001.
- MOLLAY
1993 MOLLAY Károly: **Első telekkönyv. Erstes Grundbuch 1480–1553.** Sopron, 1993.
- MOLNÁR
1995 **Deák Ferenc ügyészi iratai 1824–1831.** Szerk. MOLNÁR András. Zalaegerszeg, 1995.
1996 MOLNÁR András: **Batthyány Lajos a reformkorban.** Zalaegerszeg, 1996.
1998 MOLNÁR András: **Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai.** Zalaegerszeg, 1998.
2000a **„Javítva változtatni. Deák Ferenc és Zala megye 1932. évi reformjavaslatai.** Szerk. MOLNÁR András. Zalaegerszeg, 2000.
2000b **Zala megye archontológiája 1138–2000.** Szerk. MOLNÁR András. Zalaegerszeg, 2000.

- 2003 **„Tekintetes karok és rendek”. Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825–1848.** Sajtó alá rendezte MOLNÁR András. Zalaegerszeg, 2003.
- MÜLLER–BORECZKY–G. VASS
1988 **A tanácsigazgatás szervei, 1950–1970.** Szerk. MÜLLER Veronika–BORECZKY Beatrix–G. VASS István. Bp., 1988.
- NAGY
1971 NAGY István: **A Magyar Kamara, 1686–1848.** Bp., 1971.
1988 NAGY István: **A Magyar Kamara 1526–1686.** Akadémiai doktori értekezés kézírata, Bp., 1988.
- NAGY–F. KISS
1995 NAGY István–F. KISS Erzsébet: **A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek.** Bp., 1995.
- NAGY
2002 NAGY Sándor: 19–20. századi társadalomtörténeti adatbázis építése Budapest Főváros Levéltárában. *Korall*, 10. (2002) 217–222.
- NÉMETH
2002 **A Zala megyei zsidóság történetének levéltári forrásai 1716–1849.** Szerk. NÉMETH László, Zalaegerszeg, 2002.
- NÉMETH–PAKSY
2004 **Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919–1945.** Szerk. NÉMETH László–PAKSY Zoltán. Zalaegerszeg, 2004.
- NÉMETH–SASFI
1997 **Kőfallal – sárpalánkkal. Várostörténeti tanulmányok.** Szerk. NÉMETH Zsófia–SASFI Csaba. Debrecen, 1997. (*Rendi társadalom – polgári társadalom*, 7.)
- NÉMETHNÉ
2003 **Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei.** (CD-ROM) Szerk. NÉMETHNÉ Vágyi Karola. MOL–Arcanum, Bp. 2003.
- NÉMETHNÉ VÁGYI–SIPOS
1993 **A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. 1956. november 11.–1957. január 14. I. kötet.** Szerk. NÉMETHNÉ VÁGYI Karola–SIPOS Levente. Bp., 1993.
- NÉMETHNÉ VÁGYI–SOÓS–T. VARGA–UJVÁRY
1997 **A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei.** Szerk. NÉMETHNÉ VÁGYI Karola–SOÓS László–T. VARGA György–UJVÁRY Gábor. Bp., 1997.
- NY. NAGY
2000 NY. NAGY István: **Pesty Frigyes kéziratok helynévtára: történelmi Veszprém vármegye.** Pápa, 2000.
- NYERGES
1998 **Közcsend és közbátorság Budán, Pesten és Óbudán 1848–1949-ben.** Vál. CZAGA Viktória–JANCSÓ Éva. Szerk. NYERGES András. Bp., 1998.

- NYULÁSZINÉ STRAUB
1998 **1848–1849-es naplók.** Szerk. NYULÁSZINÉ STRAUB Éva. Bp., 1998.
- PÁLFFY
1995 PÁLFFY Géza: Archontológiai kézikönyv vagy század eleji ismereteink összegzése? (Gondolatok Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai. Die Obergespane Ungarns 1526–1848 című könyvéről) *Fons*, 2 (1995) 1. sz. 99–111.
- OBORNI
2001 OBORNI Teréz: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1597–1603.* Salgótarján, 2001.
- ÓDOR–PÁLMÁNY–TAKÁCS
1997 **Mágnások, birtokosok, címerlevelek.** Szerk. ÓDOR Imre–PÁLMÁNY Béla–TAKÁCS Péter. Debrecen, 1997. (*Rendi társadalom – polgári társadalom*, 9.)
- OLÁH
2002 **Kossuth Lajos és Zemplén vármegye.** Szerk. OLÁH Tamás. Miskolc, 2002.
- PÁGYOR
2000 PÁGYOR Lászlóné: *A Balassagyarmati Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága üléseinek határozatai 1950–1971.* Salgótarján, 2000.
- PALASIK
2003 PALASIK Mária: Dinnyés Lajos kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1947. június 2. – szeptember 19. *Múltunk*, 2003. 2. sz. 287–294.
- PÁLMÁNY
1981 **Dokumentumok a magyar közlekedés történetéből 1945–1949.** Szerk. PÁLMÁNY Béla. Bp., 1981.
- PAP
1956 **Ráday Gyűjtemény évkönyve I.** Felelős kiadó PAP László. Bp., 1956.
- PAPP
2004 PAPP István: *Nagy Ferenc kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1946. február 5.–1946. november 15.* *Múltunk*, 2004. 2. sz. 301–308.
- PETRÓCZI
2002 **A Ráday Gyűjtemény Évkönyve X.** Szerk. PETRÓCZI Éva. Bp., 2002.
- P. KOVÁCS–SZABÓ
1998 **Dézmajegyzékek 3. Heves és Külső-Szolnok vármegye, 1556.** Közzéteszi: P. KOVÁCS Melinda–SZABÓ Jolán. Szerk. BÁN Péter. Eger, 1998.
- PÓK
1992 **Szabolcs vármegye katonai leírása 1782–1785.** Szerk. PÓK Judit. Nyíregyháza, 1992.
- 1993 **Szatmár vármegye katonai leírása 1782–1785.** Szerk. PÓK Judit. Nyíregyháza, 1993.

- 1994 **Bereg vármegye katonai leírása 1782–1785.** Szerk. PÓK Judit. Nyíregyháza, 1994.
- 1998 **Ugocsa vármegye leírása 1782–1785.** Szerk. PÓK Judit. Nyíregyháza, 1998.
- RÁCZ
2001 **A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.** Szerk. RÁCZ György. MOL–Arcanum, Bp., 2001. CD-ROM.
- 2003 **A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL–DF 4.2.).** Szerk. RÁCZ György. MOL–Arcanum, Bp., 2003. CD-ROM.
- RAVASZ–TAPOLCAINÉ SÁRAY
2001 **RAVASZ Éva–TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva: Tatabánya közigazgatási repertórium. I–V. 1947–1990.** Tatabánya, 1997–2001.
- RESS
1996 RESS Imre: Die Archive in Ungarn.. *Levéltári Szemle*, 46 (1996) 4. sz. 47–50.
- 2003 RESS Imre: Levéltári kiadványok a kora újkori és az újkori magyar történelem időszakából. *Levéltári Szemle*, 52 (2002) 3. sz. 39–47.
- ROMÁN
1981 **Borsodi levéltári évkönyv IV.** Szerk. ROMÁN János. Miskolc, 1981.
- SÁNDOR
1997 **Deák Ferenc országgyűlési levelei 1833–1934.** Szerk. SÁNDOR Pál. Zalaegerszeg, 1997.
- SASFI
2001 **Írástörténet és szakszerűsödés.** Szerk. SASFI Csaba, Szombathely, 2001. (*Rendi társadalom – polgári társadalom*, 6.)
- 2000 **Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben.** Szerk. SASFI Csaba. Esztergom, 2000. (*Rendi társadalom – polgári társadalom*, 11.)
- 2003 **A társadalom-történetírás helyzete hazánkban. Az ipar és társadalom a 18–20. században.** Szerk. SASFI Csaba. Salgótarján–Bp., 2003. (*Rendi társadalom – polgári társadalom*, 10.)
- SASHEGYI
1965 SASHEGYI Oszkár: *Az abszolutizmuskori levéltár.* Bp., 1965.
- 1979 *Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach.* Graz, 1979.
- SCHNEIDER
1973 **A török után. Az 1715. évi országos összeírás adatai a mai Nógrád megye községeiről.** Szerk. SCHNEIDER Miklós. Salgótarján, 1973.
- SERESNÉ SZEGŐFI
1987 **Borsod megye képvisellete a reformországgyűléseken, követutasítások és követi végjelentések.** Közreadja: SERESNÉ SZEGŐFI Anna. Miskolc, 1987.
- SIMONFFY
2002 SIMONFFY Emil: *A polgári földtulajdon kialakulása és a birtokmegosztás Délnyugat-Dunántúlon.* Zalaegerszeg, 2002.

- SIPOS
1996 SIPOS András: *Várospolitikai és városigazgatás Budapesten, 1890–1914.* Bp., 1996.
- SIPOS
1999 *Imrédy Béla a vádlottak padján.* Szerk. SIPOS Péter. Bp., 1999.
- SOÓS
2001 *Minisztertanácsi ülések napirendi pontjai, 1867–1944.* (CD-ROM) Szerk. SOÓS László. MOL–Arcanum, Bp., 2001.
- SZABÓ
1995 *A Levéltári Közlemények Mutató 1923–1993.* Összeállította: SZABÓ Anikó. Bp., 1995.
- SZABÓ
2000 *Egyházügyi hangulat-jelentések 1951, 1953.* Szerk., a bevezető tanulmányokat írta és a mutatókat összeállította SZABÓ Csaba. Bp., 2000.
- 2001 *A Grósz-per előkészítése 1951.* Szerk., a bevezető tanulmányt írta és a mutatókat összeállította SZABÓ Csaba. Bp., 2001.
- SZAKÁCS
1997 SZAKÁCS Anita: *Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái II. 1553–1569.* Sopron, 1997.
- SZÁNTÓ
1995 *Az 1956-os forradalom Somogyban.* Szerk. SZÁNTÓ László. Kaposvár, 1995.
- SZEGÓFI
2003 SZEGÓFI Anna: Fondismertető (fondtörténeti bevezető) tanulmányok készítése a BFL-ben. *Levéltári Szemle*, 53 (2003) 3. sz. 22–46.
- SZIII
1997 *Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei.* Szerk. SZIII Jolán. Bp., 1997.
- SZILI
1995 SZILI Ferenc: *Kivándorlás a Délkelet-Dunántúlról Horvát-Szlavóniába és Amerikába.* Kaposvár, 1995.
- SZINKOVICH
1981 *Dokumentumok a magyar belkereskedelem történetéből 1945–1949.* Szerk. SZINKOVICH Márta. Bp., 1981.
- SZITA
1989 *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve.* Szerk. SZITA László. Pécs, 1989.
- SZŐCS
1996 SZŐCS Sebetyén: *A városi kérdés az 1832–36. évi országgyűlésen.* Bp., 1996.

- SZÖGI
2003 *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban.* Szerk. SZÖGI László. Bp., 1994–2003.
- SZÜCS
1990 SZÜCS Jenő: *A Szepesi Kamarai levéltár.* Bp., 1990.
- TALLÓS
1989 *Dokumentumok a magyar hitelpolitika, pénzforgalom és bankrendszer történetéhez 1945–1949.* Szerk. TALLÓS György. Bp., 1989.
- TIRNITZ–SZAKÁCS
1996 TIRNITZ József–SZAKÁCS Anita: *Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I. 1533–1554.* Sopron, 1996.
- TIRNITZ
1999 TIRNITZ József: *A Mária Terézia úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron vármegyében. II. Német nyelvű vallomások 1767.* Sopron–Eisenstadt, 1999.
- TRÓCSÁNYI
1973 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Az erdélyi országos kormányhatósági levéltárak.* Bp., 1973.
- 1980 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata, 1540–1690.* Bp., 1980.
- 1988 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben.* Bp., 1988.
- TROSTOVSZKY
1996 *Céhiratok a Magyar Országos Levéltárban. 1. köt. Magyarországi kormányhatóságok. 1. rész, Céhprivilegiumok, Tematikus mutató.* Szerk. TROSTOVSZKY Gabriella. (A Magyar Országos Levéltár segédletei XXIII/2.) Bp., 1996.
- TÓTH
1993 TÓTH Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései.* Kecskemét, 1993.
- 2000 *Bács–Kiskun megyei kronológiája és személyi adattára.* Szerk. TÓTH Ágnes. Kecskemét, 2000.
- 2003 *Pártállam és nemzetiségek 1950–1973.* Szerk. TÓTH Ágnes. Kecskemét, 2003.
- TÓTH
2001 TÓTH Krisztina: *A Palásthy család levéltára 1256–1847.* (Kutatási segédlet) Esztergom, 2001.
- TÓTH
1986 *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Miskolcon őrzött középkori oklevelei.* Közreadja: TÓTH Péter. Miskolc, 1990.
- 1991 *Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai. Borsod vármegye, 1770.* Közreadja: TÓTH Péter. Miskolc, 1991.

- 1996 TÓTH Péter: *Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1571–1579.* Miskolc, 1996.
- 2001 TÓTH Péter: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1652–1656.* Salgótarján, 2001.
- TURBULY
2002 TURBULY Éva: *Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608.* Sopron, 2002.
- VALENTIĆ
2001 *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća.* Red. Mirko VALENTIĆ, Brodska pukovnija, Gradiška pukovnija, Petrovaradinska pukovnija, Srijemska županija, Virovitička županija, Zagreb, 1999–2001.
- YAKEL
2003 YAKEL, Elisabeth: *Impact of Internet-Based Discovery Tools on Use and Users of Archives.* *Comma*, (2003) 2–3. sz. 191–200.
- VARGA
1958 *Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek.* Szerk. VARGA Endre. Bp., 1958.
- 1974 VARGA Endre: *A Királyi Curia, 1780–1850.* Bp., 1974.
- VARGA–VERES
1989 VARGA Endre–VERES Miklós: *Bírósági levéltárak, 1526–1869.* Bp., 1989.
- VARGA
2001 *Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent 1949–1956.* Szerk., a bevezető tanulmányt írta VARGA László. Bp., 2001.
- VASS
1974a *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966.* Második, változatlan kiadás. Szerk. VASS Henrik. Bp., 1974.
- 1974b *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970.* Szerk. VASS Henrik. Bp., 1974.
- 1983 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1975–1980.* Szerk. VASS Henrik. Bp., 1983.
- VASS–SÁGVÁRI
1973 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.* Második, bővített kiadás. Szerk. VASS Henrik–SÁGVÁRI Ágnes. Bp., 1973.
- VERES
1968 VERES Miklós: *A tárnoki hatóság és a tárnoki szék, 1526–1849.* Bp., 1968.
- VISSI–TROSTOVSKY–TUZA–H. NÉMETH–KIS
2003 *Királyi Könyvek, I–V.* Készítették: VISSI Zsuzsanna–TROSTOVSKY Gabriella–TUZA Csilla–H. NÉMETH István–KIS Péter. MOL–Arcanum, Bp. 1999–2003.

ZÁGORHIDI CZIGÁNY

2000

ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs: *Szombathelyi urbáriumok és inventáriumok a 16. századból.* Szombathely, 2000.

Megjelent a Levéltári Közlemények 2005/1-es számában.